

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan
Socialt arbetet med inriktning på kulturmöten och integration
Vårterminen 2002

**OM BEHANDLING,
FRIGIVNINGSFÖRBEREDELSE OCH
UTSLUSSNINGSMETODER I SVENSK
KRIMINALVÅRD**

Författare: Magdalena Bondeson
Handledare: Torbjörn Hjort

”...och straffet bör vara sådant, om möjligt är, att det icke förhindra honom, som straffad varder, till att bättra sig.”

Domarreglerna, Olaus Petri ca 1580

Abstract

The overriding aim of the prison and probation service is to provide sentenced offenders proper care and personal change opportunities so as to prevent relapse into criminal activity. The municipalities, county councils and labour market agencies are responsible for the social welfare services as well as for housing and employment assistance and this is where the real possibility to influence the life situation of sentenced offenders lies. This talks for collaboration with administrations and organisations outside the prison and probation service. A great deal of crime is committed by a small group of habitual offenders. One has seen connections between relapse into crime and preparation for release from prison. Therefore the situation of prisoners on release must improve. This report aims to broaden the knowledge about preparations for prisoner release within the Swedish prison and probation service. The work is based on literary studies. Interviews with prisoners that have been undergoing intensive supervision with electronic monitoring the four last months prior to parole are exemplifying one method used to prepare prisoners for release.

Innehållsförteckning

Förkortningar

Förord

1 Inledning	7
Syfte och frågeställningar	8
Metod	8
Material	9
Avgränsning	9
Fortsatt framställning	9
2 Från fångvård till frivård - en historisk tillbakablick	10
Det slutna fångsamhället öppnas upp	10
Kollonierna - vägen till den öppna anstalten	11
Skyddskonsulentorganisationen	11
3 Kriminalvård som verksamhet	12
Kriminalvårdens uppdrag	12
4 Teorier kring kriminalitet	13
Teorin om förbrytarmänniskan	13
Kriminalitet ur ett sociologiskt perspektiv	14
5 Kriminalvård i anstalt	17
Den svenske fången enligt statistiken	17
Fängelsemiljön	18
Från straffarbete till sysselsättningsplikt	19
Programverksamhet - ett sätt att påverka	20
6 Frigivningsförberedelser	22
Behandlingsplan	22
Frigivningsförberedelser och återfallsstatistiken	23
7 Utslussningsmetoder	24
Frigång	24
Permission	25
Fritidsvistelse	27
§ 34-placering	28
Villkorlig frigivning	30
Utslussning med elektronisk övervakning - en försöksverksamhet	31
Kombination av utslussningsmetoder	33
Tre fallstudier	33
8 Ansvarsfördelning mellan myndigheter - normaliseringsprincipen	37
Behov av myndighetssamarbete	38
9 Sammanfattning och slutdiskussion	39
Bilaga 1 Intervjuformulär	49

Förkortningar

BRÅ	Brottsförebyggande Rådet
KvaF	Förordningen om kriminalvård i anstalt
KvaL	Lagen om kriminalvård i anstalt
KVV	Kriminalvårdsverket
KVVFS	Kriminalvårdsverkets författningssamling

Förord

Sociologen kallar det kriminologi, juristen straffrätt och socionomen kriminalvård. Kärt barn har många namn. Detta arbete utgår från socionomens infallsvinkel och sätter därmed den intagne i centrum, något som emellertid inte innebär att juridiska, ekonomiska, säkerhetsmässiga och andra aspekter ignoreras.

Jag vill tacka alla de som gjort detta arbete möjligt, ingen nämnd och ingen glömd.

Lund 2002-09-03

Magdalena Bondeson

1 Inledning

Kriminalpolitik är benämningen på de åtgärder som sätts in för att minska och begränsa brottsligheten i samhället (BRÅ 1995). I regel associeras kriminalpolitik med straffsystemet och det arbete som utförs av polis, åklagare, domstolar och kriminalvård. Begreppet kriminalpolitik är emellertid vidare än så. Som en del av samhällspolitiken omfattar kriminalpolitiken alla brottsbekämpande insatser från samhällets sida och gäller åtgärder som rör såväl arbetsmarknad, skola som boende och familjeliv (Frank 1989).

Innehållet i den kriminalpolitiska debatten är en spegling av det politiska klimatet i samhället. Den stora frågan under 1950-talet var ungdomsbrottsligheten och på 60-talet narkotika. På 70-talet stod den ekonomiska brottsligheten i fokus och under 80-talet såg man till brottsoffrets ställning. I dag är det andra frågor som tilldrar sig uppmärksamhet. En av dessa är hur man genom förbättrad återanpassning av landets fångar skall minska brottsligheten i samhället.

Kriminalvård i anstalt skall erbjuda intagna en strukturerad övergång från ett liv på anstalt till ett liv i frihet. Verksamheten skall under hela verkställigheten inriktas på att förbereda den intagne för frigivningsdagen och livet därefter (jfr 4 § KvaL, 6 § KvaF, 38 § KVVFS 1998:8). Men görs detta? Och vad krävs för uppfyllandet av denna målbeskrivning i termer av myndighetssamarbete, behandling och utslussningsmetoder?

Det övergripande målet för rättsväsendet, varunder kriminalvården sorterar, är att tillförsäkra alla medborgare rättstrygghet (Kriminalvårdsstyrelsen 2002b). En god rättstrygghet uppnås genom ett effektivt brottsförebyggande arbete. I det nationella brottsförebyggande program som regeringen presenterade år 1996 (Ds 1996:59) framhölls att en stor del av brottsligheten i dag utgörs av återfallsbrottslighet. På senare tid har det konstaterats ett samband mellan frigivningsförberedelserna på anstalt och återfallsstatistiken. Som en konsekvens har frigivningssituationen och utslussningsmetoderna vid dagens anstalter hamnat i fokus.

En viktig del av frigivningsförberedelserna är möjligheten för den intagne att vistas utanför anstalten. Det finns i dag i huvudsak sex så kallade utslussningsmetoder, reglerade i lag, vilka gör det möjligt för en intagen att vistas utanför ”murarna”. Främst är det frigång, fritidsvistelse, permission och placering utanför anstalt enligt 34 § KvaL som åsyftas, men även villkorlig frigivning ses som en metod att underlätta övergången från anstaltsliv till ett

liv i frihet. Från och med den 1 oktober 2001 finns ett sjätte alternativ öppet för anstaltsklienter med en strafftid på minst två år - utslussning genom elektronisk intensivövervakning, så kallad IÖVutsluss. I kombination med motivationsarbete och programverksamhet skall utslussningsmetoderna leda till minskad andel återfall i brott och därmed ett tryggare samhälle.

Syfte och frågeställning

Den övergripande fråga som ställs i detta arbete är hur man i dag inom svensk kriminalvård arbetar för att underlätta integreringen av fångar i samhället. På vilket sätt arbetar kriminalvården och samhället i stort med den intagne under tiden på anstalt för att förbereda honom för ett liv i frihet?

Avsikten med denna fråga är att öka kunskapen om de behandlingar, frigivningsförberedelser och utslussningsmetoder som används inom svensk kriminalvård, samt även uppmärksamma det myndighetssamarbete dessa metoder förutsätter. För att söka delar av svaret och för att nå djupare kunskap om en av de utslussningsmetoder som används kommer intervjuer med före detta intagna som genomgått IÖVutsluss att presenteras. Anledningen att välja denna utslussningsmetod som exempel ligger främst i att metoden är ny. Arbetet är inte en utvärdering av kriminalvårdens arbete inför frigivning, inte heller en granskning av IÖVutsluss, utan menat som en språngbräda för fortsatt diskussion på området.

Metod

Arbetet baseras på studier av offentligt tryck, lagtexter, litteratur och den hitintills sparsamma forskningen inom området. För att åskådliggöra den praktiska tillämpningen av en av dagens utslussningsmetoder har intervjuer med före detta anstaltsklienter vilka avslutat anstaltsvistelsen med IÖVutsluss använts. Instrumentet har varit den semistandardiserade djupintervjun då denna metod är optimal för minsta möjliga styrning och populationens karaktär inte lämpar sig för en kvantitativ undersökning. Samtliga respondenter har följt en intervjumall (bil. 1). Den använda metoden ger även stort utrymme för kompletteringsfrågor. Syftet med intervjuerna har varit att få den intagnes syn på sin specifika situation, varav följer att det endast är dennes version som utgör materialet i undersökningen. Komplettering genom

journalgenomgång har ej bedömts lämplig då detta kan tolkas som en subjektiv granskning. Under intervjuerna gjordes korta skriftliga noteringar. Alla audiovisuella hjälpmedel undveks med respekt för den intervjuades integritet och situationens ytterst känsliga karaktär. Materialet har sammanställts i efterhand och kategoriserats utan på förhand fastställda teman. Intervjuerna presenteras som fallstudier under fingerade namn.

Material

Intervjuerna är utförda under april månad 2002 och avser djupintervjuer med tre klienter inom kriminalvården. Målgruppen utgjordes av före detta IÖVutslussklienter tillhörande ett frivårdsdistrikt i en större stad i Sverige. Samtliga var vid intervjutillfället "avbojade" samt villkorligt frigivna och ställda under övervakning. Klienterna hade alla avtjänat ett fängelsestraff på två år eller mer samt varit föremål för IÖVutsluss under en till fyra månader före villkorlig frigivning. I målgruppen fanns vid den aktuella tidpunkten tre personer. Deltagandet var frivilligt och samtliga gav sitt medgivande. Intervjuerna utfördes i respondentens hem i två fall och i ett fall på dennes arbetsplats. Att intervjua "påbojade" klienter under pågående verkställighet bedömdes ej lämpligt med risk för att störa en viktig process.

Avgränsningar

Kriminalvården skall uppfylla vissa effektivitetskrav vilka ställs i relation till ekonomiska förutsättningar, rättssäkerhet, samhällsskydd och brottsbekämpning. Dessa aspekter kommer endast att tas upp då de har betydelse för framställningen i sin helhet. Eventuella skillnader i materialet relaterade till etnisk bakgrund, kön eller ålder berörs ej.

Fortsatt framställning

Fängelsestraffet innebär en total kontroll av den intagne, inte bara genom frihetsberövandet, utan också i en rad andra avseenden. I det följande kommer riktlinjer och grundtankar i kriminalvårdens arbete med dömda att presenteras. En viktig del av arbetet är planeringen inför den kommande frigivningen. För att sätta in lämpliga åtgärder med målet att åstadkomma en lyckad integrering och minskat återfall i brott måste vi göra oss en bild av

klientelet på dagens anstalter. Lika viktigt är det att känna igen riskfaktorerna för utvecklandet av en kriminell livsstil. Olika teorier kring avvikande beteende och kriminalitet tas upp i kapitel 4. Närmare kring fängelsestraffet och tillvaron på anstalt går att läsa om i kapitel 5. Här ges även ett porträtt av den svenske fången enligt statistiken. Frigivningsförberedelserna och utslussningsmetoderna är viktiga vägar för integration och påverkan för minskat återfall i brott. Frigivningsförberedelser inom kriminalvården och de fem utslussningsmetoder som finns i dag redogörs för i avsnitt 6 och 7. I avsnitt 7 presenteras även tre fallstudier baserade på intervjuer med före detta IÖVutslussklienter. Ansvarsfördelning samt samarbetet mellan kriminalvården och andra myndigheter är ett viktigt område. Detta behandlas i kapitel 8. Slutligen kommer en sammanfattande diskussion och reflektion i avsnitt 9.

2 Från fångvård till frivård - en historisk tillbakablick

Termen fångvård, myntad på 1830-talet, var början till en humanare syn på fångens situation. Vedergällningstänkandets motto ”öga för öga, tand för tand” trädde tillbaka till förmån för en filosofi som betonade att straffet måste finnas, men att det skall göra så liten skada som möjligt. Brottet sågs som en synd, frihetsstraffet som botgöring och förbättringen av fången blev målsättningen (Rudstedt 1994). Denna anda genomsyrar än i dag rättsväsendets arbete då det i Domarreglerna, som alltsedan 1635 utgör ingressen till Sveriges Rikes Lag, står att läsa ”...ty allt straff vara till förbättring, och straffet bör vara sådant, om möjligt är, att det icke förhindra honom, som straffad varder, till att bättra sig.”

Det slutna fångsamhället öppnas upp

I och med cellstraffets avskaffande vid mitten av 1900-talet blev vistelse i gemensamhet regel, och isolering ett undantag, på våra anstalter. Humanitet och människovärde var slagorden och fångens återanpassning till en nyttig och laglydig medborgare var målet. Med utgångspunkt i det så kallade Schlyterska programmet, manifesterat i talet ”Avfolka fängelserna”, lade Strafflagsberedningen år 1944 fram ett betänkande med förslag om en ny strafflag som gav betydligt friare händer att skapa alternativa lösningar och öppna upp det slutna fångsamhället.

Redan år 1906 hade den första lagen om villkorlig frigivning stiftats. Frigång som ett led i resocialisering av den intagne introducerades för första gången i slutet av 1930-talet som en möjlighet för den kategori fångar som utgjordes av psykiskt sjuka och ungdomar att förbereda sig för utskrivning från anstalten genom praktiskt arbete (Rudstedt 1994).

Kolonierna - vägen till den öppna anstalten

Som en kombination av överbeläggning på fängelserna och den nya verkställighetslagens förespråkande av den öppna anstalten, kom under 1950-talet fångkolonier att växa fram. Primitiva förhållandena och placering långt från civilisationen medförde att förflyttning till kolonin snart sågs som en bestraffning. För att komma till rätta med den förfelade kolonitanken började öppna fångvårdsanstalter uppföras. Förläggning i enkelrum och en personaluppsättning värd namnet blev målet. De nya anstalterna skulle placeras så att kontakten med samhället utanför underlättades (Rudstedt 1994).

Framöver blev det de små anstalterna med placering nära den intagnes hemort, allt enligt närhetsprincipen¹, som utgjorde modellen. Strävan var att göra fängelserna mindre fängeslika, såväl i fråga om exteriör som interiör, och de moderna lokalanstalterna kom föga att skilja sig från småindustri- eller institutioner för praktisk utbildning (Amilon & Edstedt 1998).

Skyddskonsulentorganisationen

Hemlös, arbetslös och pengalös var då, liksom nu, många gånger den frigivne fångens situation. Ett stort problem var också fångarnas familjer som ofta blev oskyldigt lidande. Under början av 1900-talet tillkom skyddsföreningar vars uppgift var att genom ekonomiska bidrag hjälpa anhöriga och nyss frigivna (Rudstedt 1994). Dessa sammanslutningar kom senare att bilda grunden till den statliga skyddskonsulentorganisationen, dagens frivårdsmyndigheter (Amilon & Edstedt 1998).

¹ Principen var tidigare vägledande vid anstaltsplacering. Den intagne skulle placeras nära hemorten och familjen. I dag är det delvis andra intressen, så som tillgång på behandlingsprogram, som överskuggar principen.

Expansionen av tillsyningsmän började på allvar först i samband med Brottsbalkens tillkomst 1964 och senare som en konsekvens av kriminalvårdsreformen och dess satsning på icke-frihetsberövande åtgärder. Skyddskonsulentorganisationens uppdrag var kontrollerande, stödjande och rådgivande verksamhet i frågor som rörde bland annat tillsyn av villkorligt frigivna. År 1936 anställdes den första socialkuratorn i Sverige, vars uppgift blev att medverka till att lösa den intagnes bostadsfråga samt samarbeta med arbetsförmedling och arbetslöshetsnämnd inför kommande frigivning. På 1960-talet inrättades åter nya tjänster såsom studieledare, sjuksköterskor, fritidsassistenter och frigångsansvariga (Rudstedt 1994).

3 Kriminalvård som verksamhet

Kriminalvård som verksamhet omfattar häkte, anstalt och frivård. Dess huvuduppgift är att verkställa påföljderna fängelse och skyddstillsyn (inklusive samhällstjänst och kontraktsvård), att ansvara för övervakning av villkorligt frigivna, att verkställa föreskrifter om samhällstjänst vid villkorlig dom samt utföra personutredning i brottmål (Kriminalvårdsstyrelsen 2000).

Kriminalvårdens uppdrag

Kriminalvårdens uppdrag - att minska brottsligheten i samhället - utförs genom att kriminalvården i sin verksamhet med dömda vidtar påverkansåtgärder med målet att hindra återfall i brott. Arbetet skall bedrivas utifrån en human människosyn, god omvårdnad och ett aktivt påverkansarbete under iakttagande av hög säkerhet samt respekt för den enskildes integritet och rättssäkerhet med visionen att den dömda efter verkställd påföljd skall vara bättre rustad att klara samhällets krav på ett laglydigt liv. För att uppnå detta skall kriminalvården bland annat erbjuda den dömda deltagande i programverksamhet med målet att utveckla färdigheter, kunskaper och tankemönster i positiv riktning (Kriminalvårdsstyrelsen 2002a). De humana värdena i detta uppdrag betonas genom att en individuell verkställighetsplanering tillåter arbete utifrån ett individuellt perspektiv samt antagandet att individen kan förändras (Kriminalvårdsstyrelsen 1999).

Det finns inget som tyder på att stränga fängelsestraff har en avskräckande effekt på kriminalitet. Däremot har återfallsbenägenheten för grövre brott sjunkit i takt med antalet

minskade fängelsedomar, vilket visar att straffets brottsförebyggande karaktär snarare ligger i dess utformning än i dess längd, förutsatt att arbetet bedrivs enligt ett individualiserat synsätt och med en målinriktad påverkan baserad på tron att individen har förmåga att genom fria val styra sina egna handlingar (Kriminalvårdsstyrelsen 1999).

4 Teorier kring kriminalitet

Få saker har genom tiderna fascinerat människan så som brottet och dess bakomliggande orsaker. Trots detta har vi ännu inte funnit någon allmängiltig förklaring till varför vissa människor blir så kallat kriminella. Däremot har en rad riskfaktorer under uppväxten, så som missbruk inom familjen, en sträng uppfostran med inslag av åga, dålig trivsel hemma samt uppväxt hos annan än föräldrarna, kunnat urskiljas (Kriminalvårdsstyrelsen 2000).

Ämnet kriminalitet och brottslighet har lockat till formulerandet av ett antal teorier. Vissa av dessa tar sikte på den sociala människan och samspelet mellan individen och hennes omgivning medan andra betonar det biologiska arvets betydelse. Åter andra teorier ser till de samhällseliga faktorerna och dess påverkan på individen genom skapandet av brottstillfällen och arbetslöshet. Nedan presenteras några biologiska "förklaringsmodeller" samt ett urval andra teorier formulerade av sociologer och kriminologer.

Teorin om förbrytarmänniskan

Tanken på brottslighet som genetiskt betingad lanserades för första gången på 1870-talet i italienaren Cesare Lombrosos teori om förbrytarmänniskan. Brottslingen, som låg närmare apen än människan i utveckling, kändes igen på sin sluttande panna, framskjutande underkäke och sammanvuxna ögonbryn. Det kriminella beteendet ansågs till stora delar vara medfött (Ekbom m.fl. 1999). I vissa släkter kunde kriminalitet och social misär följas i rakt nedstigande led - som en ärftlig åkomma - och runt sekelskiftet lanserades en teori som syftade till att minska brottsligheten genom att förbättra mänsklighetens arvsanlag (BRÅ-rapport 1983:3). På 1940-talet presenterade amerikanen Sheldon en teori baserad på de ektomorfa (fetlagda), mesomorfa (atletiska) och endomorfa (spinkiga) kroppstyperna och deras koppling till ett kriminellt leverne. Sheldon fann i sina studier att den fetlagda

kroppstypen, i synnerhet kombinerad med den atletiska, var överrepresenterad bland unga brottslingar. Det finns i dag inget belägg för någon av dessa teorier (BRÅ-rapport 1983:3).

På 1950-talet gjordes en upptäckt som visade att män med en extra Y-kromosom (XYY-män) var vanligt förekommande bland interner. Även denna upptäckt kopplades till utseendet, och XYY-mannen beskrevs som en man över medellängd med acne. Han ansågs dessutom ha låg intelligens, tidigt utvecklade asociala tendenser och ett aggressivt beteende. Senare kromosomanalyser på nyfödda pojkar och vuxna män visade emellertid att de allra flesta XYY-män måste finnas i befolkningen utanför anstalterna, och man har trots omfattande forskning inte kunnat påvisa något direkt samband mellan kromosomuppsättning och kriminalitet (BRÅ-rapport 1983:3).

Kriminalitet ur ett sociologiskt perspektiv

Kriminologin - läran om brottet som social företeelse - brukar ofta definieras som studiet av lagars tillkomst och den sociala reaktionen på lagöverträdelser. Kriminologins viktigaste uppgift ansågs förr vara att utreda brottslighetens orsaker. I dag ägnar man sig i stället åt allmännare beskrivningar och analyser av lagöverträdelser och av de krafter i samhället som påverkar och påverkas av brott och brottslingar. Det sociologiska perspektivet dominerar, men man skärskådar problemet även ur psykologiska, psykiatriska, statistiska och juridiska synvinklar.

På 1960-talet började man inom socialvetenskapen användas begreppet avvikande beteende för att beskriva handlingar som stred mot den vedertagna moralen. I och med detta vaknade intresset för det sociala samspelets betydelse vid utvecklandet av individens självkänsla och självbild. *Edwin Lemert* talar om primär och sekundär avvikelse och skiljer då mellan ursprungliga och verksamma orsaker. Den ursprungliga orsaken, och därmed primära avvikelsen, till utvecklande av kriminalitet kan vara en kombination av genetiska, psykiska, socialpsykologiska och kulturella faktorer. Denna typ av förklaring kan vara intressant ur ett åtgärds perspektiv, men för att vi skall kunna förstå utvecklingen och dynamiken i avvikandet måste vi se till de sociala reaktionerna och avvikarens sätt att förhålla sig till dessa menar Lemert. Ett sätt att bemöta reaktionerna är att ta på sig rollen som avvikare. Avvikelsen har

då, med Lemerts termer, blivit sekundär. Lemert vill med detta påpeka de sociala reaktionernas betydelse för utvecklandet av en avvikarroll (Hilte 1996).

Inom stämplingsteorin är det lika viktigt att studera dem som pekar ut en handling som avvikande, som den avvikande handlingen i sig. *Kai T Eriksson* menar att avvikelsen inte är en egenskap hos vissa handlingar utan avvikelsen benämns och definieras av den grupp som direkt eller indirekt bevittnar handlingen. Avvikandet blir därmed en social definition. *Howard S Becker* förtydligar Erikssons beskrivning och säger att avvikelsen är en konsekvens av att andra tillämpar regler och sanktioner på en förbrytare. Det är grupperna med den politiska och ekonomiska makten som genom att tvinga sina normer på andra grupper avgör vilket beteende som är normalt respektive avvikande. Becker menar att det är i tillämpningen av regler som avvikaren skapas (Hilte 1996).

Enligt Hilte (1996) förser oss Becker med tre definitioner på avvikande beteende: den statistiska, den patologiska och den regelorienterade. Den statistiska säger att allt beteende som inte stämmer med det genomsnittliga är avvikande. Den patologiska utgår från ett sjukdomstänkande och kriminalitet blir då ett symptom på en fysisk eller psykisk sjukdom (jmf Lombroso ovan). Den regelorienterade definitionen ser oförmågan att följa gruppens regler som avvikande beteende.

Sociologen och filosofen *Émile Durkheim* ser brottslighet som ett nödvändigt ont som håller ihop samhället, då kollektivets känsla för moral och rätt upprätthålls genom utpekandet av brottslingen. *Robert K Merton*, vars teori är en vidareutveckling av Durkheims, menar å sin sida att det är möjligt att straffet har den funktionen i små, odifferentierade samhällen, men att brottsligheten i det moderna samhället även kan ha andra, mindre positiva, effekter. Merton säger att en alltför utbredd brottslighet riskerar att undergräva moralen i samhället. När vi ser andra begå brott och klara sig undan straff, försvagas vårt rättsmedvetande (Hilte 1996).

Den marxistiskt inspirerade kriminologen *Richard Quinny* menar att brottsligheten i det moderna kapitalistiska samhället skapas av lagarna, vilka skall skydda den härskande klassens intressen. Kriminalitet är den förtrycktas sätt att anpassa sig till, och protestera mot, de sociala och ekonomiska begränsningar de lever under. Durkheim, Merton och Quinny har alla det gemensamt att de bygger sina teorier på idén om det socialas självständiga existens utanför och oberoende av individen. Normbrottens bakgrund, och förebyggandet av dessa, är viktiga

frågor. Svaren söks i avvikarens socialisationsprocess och omgivningens inflytande på denna. Allt enligt Hilde (1996).

Som tidigare nämnts har man i dag mer och mer lämnat frågan om *varför* vissa personer blir avvikare och frågar sig i stället *hur* det går till när någon pekats ut som avvikare och vilken funktion utpekandet fyller i samhället. Den så kallade stämplingsteorin definierar avvikande beteende som oförmågan att följa de regler i samhället som skapas genom den politiska processen. Stämplingsteorins främste företrädare, Becker, lägger tyngdpunkten vid utövandet och tillämpandet av regler. Beckers perspektiv gör det möjligt att analysera avvikandet som ett politiskt problem, och i stället för att den enskilde avvikaren ställs i fokus, riktas intresset mot reaktionerna på hans handlande. De regler som används för att stämpla avvikaren och anvisningarna för hur reglerna skall tillämpas, skiftar från grupp till grupp och påverkas av klass- och yrkestillhörighet, liksom av kultur och etnicitet. De regler som skapas och upprätthålls genom stämpling utgör på så sätt en del av samhället enligt Becker (Hilde 1996).

Stämplingsteorin är inte intresserad av de bakomliggande orsakerna till, utan vill försöka förstå vägen in i, brottslighet. Teorins starka sida är beskrivningen av hur den avvikande handlingen blir till i samspelet mellan individen och samhället. En av teorins brister är emellertid att den inte ägnar sociala, kulturella, psykologiska eller fysiologiska faktorer någon uppmärksamhet. Vi får aldrig veta under vilka villkor individen levt innan de blivit stämplade och på vilket sätt deras livshistoria och livsvillkor medverkat till stämplingen (Hilde 1996).

Avvikande beteende kan ses som konkurrerande definitioner av verkligheten, där gruppen vid makten ges tolkningsföreträde. *Erwing Goffman* menar att det är först när vi upptäcker en skillnad mellan en persons förväntade och faktiska sociala identitet som stämplingen blir ett faktum. Personen måste dessutom ha en misskrediterad egenskap, ett stigma (Hilde 1996).

Karriärbegreppet används ofta för att beskriva vägen in i kriminalitet. Stämpling innebär förflyttning från en högre statusposition till en lägre där den stigmatiserade personen gör en moralisk karriär, som *Goffman* uttrycker det. Den process som en person genomgår när han anhålls, anklagas, häktas, åtalas, döms och fängslas kan beskrivas som en stegvis och socialt ordnad förflyttning mellan olika statuspositioner i samhället. Den officiella stämplingen är det avgörande steget i skapandet av ett återkommande avvikande handlingsmönster. Avvikaren placeras i en ny social kategori, den som brottsling. Detta får återverkan på den stämplades

sociala liv och självbild. I avvikarkarriärens sista fas tar personen steget in den organiserade avvikargruppen, en subkultur med gemensamma perspektiv och uppfattningar om hur världen är beskaffad, och hur den skall hanteras. Som medlem i avvikargruppens subkultur lär sig avvikaren rättfärdiga sitt beteende och han finner olika knep för att undvika de problem som följer med regelbrotten (Hilte 1996).

Kriminologen *David Matza* menar att det är missvisande att tala om en kriminell subkultur eftersom medlemmarna av denna grupp i grunden anammat det etablerade samhällets normer. Matza föredrar att i stället tala om en subkultur av kriminella. Parallellt med de dominerande värdena i samhället existerar "underjordiska" värderingar, såsom sökandet efter äventyr, spänning, tuffhet och kickar. Skillnaden mellan majoritetskulturen och subkulturen är att brottslingen förstärker de underjordiska värdena, på ett socialt oacceptabelt sätt och vid fel tillfällen. Subkulturer av kriminella innehåller inte normer och värderingar som föreskriver ett kriminellt beteende, utan accepterar, snarare än kräver, kriminalitet av sina medlemmar. Subkulturen neutraliserar samhällets krav på ett laglydigt beteende med hjälp av neutraliseringstekniker så som förnekande av ansvar, skada och offer samt fördömning av fördömnarna och åberopande av en högre lojalitet. Med detta synsätt är brottslingen inte ett offer för de sociala och kulturella livsvillkoren utan han har ett val. Sociala normer tvingar oss inte att handla på ett förutbestämt sätt, de tillhandahåller snarare kvalificerade ledtrådar som vi tillämpar olika beroende på tid, plats, person och omständigheter (Hilte 1996).

5 Kriminalvård i anstalt

Kriminalvård i anstalt skall vara utformad så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas, och anstaltsvistelsen skall från början inriktas på åtgärder som förbereder den intagne för en tillvaro i frihet. Gruppen intagna med en strafftid på mer än fem år har ökat kraftigt de senaste åren vilket påverkar sättet att arbeta inom kriminalvården (Kriminalvårdsstyrelsen 1999).

Den svenske anstaltsklienten enligt statistiken

Vem är det egentligen som sitter på våra anstalter? Ungefär var femte intagen är dömd för tillgreppsbrott. Lika många är dömda för narkotika- respektive våldsbrott. Bara var tjugonde är dömd för sexualbrott. De som är dömda för dråp eller mord utgör bara några få procent av det totala antalet intagna (www.kvv.se).

I termer av levnadsförhållande beskrivs landets anstaltsklienter som samhällets förlorare. Problem avseende sysselsättning, ekonomi och missbruk är omfattande. Varken jobb eller bostad, dålig utbildning och en svår uppväxt gör att den genomsnittlige fången skiljer sig markant från medelsvensson. En undersökning utförd av Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet i samarbete med Kriminalvårdsstyrelsen, Fångars levnadsförhållande (Nilsson m.fl. 1999), bygger på 411 intervjuer med ett slumpmässigt urval intagna. Jämförelser med genomsnittsbefolkningen gjordes med hjälp av levnadsundersökningar utförda av Statistiska Centralbyrån och Institutet för social forskning vid Stockholms universitet.

Den svenske fången är en man. Han är ganska ung och inte särskilt högutbildad. Den sociala situationen är ofta besvärlig. Uppväxtförhållandena präglas av skilsmässor, stora ekonomiska problem, allvarliga slitningar inom familjen och ett rastlöst flyttande under barndomen. Var femte fånge säger att han under det senaste året i frihet behövt begå brott för att kunna betala hyra, mat och räkningar. Tre av tio hade ingen bostad vid doms dato. Samma siffra bland övriga medborgare är fyra av hundra. Tre av fyra hade inget jobb månaden innan de hamnade i fängelse. En av sju har inte gått färdigt grundskolan, vilket skall jämföras med en av hundra bland genomsnittsbefolkningen.

Hälsoproblemen är stora. Jämfört med genomsnittssvensken säger tre gånger så många att de har svåra besvär av en långvarig sjukdom. När det gäller psykiska problem är andelen fem gånger så stor. En av åtta fångar har under det senaste året utsatts för våld som krävt läkarbesök, att jämföra med knappt en av hundra för genomsnittssvensken. Missbruk av narkotika och alkohol är klart överrepresenterat bland dagens interner. 28 % uppgav sig ha narkotikaproblem vid strafftidens början.

Andelen sammanboende med barn ligger på 12 % bland landets anstaltsklienter, en mycket låg siffra. Sammanboende med barn är ungefär tre gånger så vanligt i normalbefolkningen. Flertalet av de som sitter i fängelse har barn, men det var få som bodde tillsammans med dem före frihetsberövandet. 80 % av de intagna med barn hade någon form av kontakt med barnen under tiden i fängelse.

Fängelsemiljön

Att påbörja ett fängelsestraff innebär ofta en radikal förändring av livssituationen. Tillvaron har troligen tidigare präglats av kortsiktighet, oregelbundna levnadsvanor och missbruk. Den första tiden på anstalt kan därför upplevas som en positiv förändring. Den intagne lever i en strukturerad tillvaro och erbjuds hjälp att bearbeta personliga problem, ta tag i sitt missbruk eller reparera brister i utbildningen.

Som myntets baksida innebär fängelsemiljön begränsade möjligheter att träna förmågan att ta eget ansvar, att samverka i nya situationer, att lösa vardagliga problem samt att tillämpa ny kunskap på ett naturligt sätt. Till synes små frågor får överdrivna proportioner, medan aspekter som rör framtiden gärna skjuts i bakgrunden. Grupptricket och de mer eller mindre tydligt uttalade normerna bland de intagna motarbetar förändring. Snart kretsar tillvaron runt att finna, förstå och acceptera sin plats i systemet (Kriminalvårdsstyrelsen 1999).

Från straffarbete till sysselsättningsplikt

Straffarbete existerade i vårt land ändra fram till Brottsbalken trädde i kraft år 1965. Under mitten av 1900-talet och ett par decennier framåt byggdes en rad anstalter under mottot ”först bygger vi en fabrik, därefter ett fängelse runt omkring”. Att arbetet stod i centrum, var till stor del en följd av erfarenheter från andra delar av världen där sysslolöshet bland internerna blivit en grogrund för oroligheter. Dessutom var behovet av arbetskraft till den expanderande industrin stort. Den träning och den vana som kunde ges i anstaltens verkstäder var en värdefull tillgång och gav goda förutsättningar för sysselsättning vid frigivningen. Efterhand som industriarbetet alltmer kom att karakteriseras av en ökad datorisering och den mänskliga arbetskraften till en del ersatts av robotar, fick också arbetsdriftens roll som

behandlingsmetod mindre betydelse, men behövs med motiveringen att motverka sysslolöshet.

I dag råder det sysselsättningsplikt på anstalterna. Målsättningen är att den intagne skall arbeta på ett sätt som i så hög grad som möjligt motsvarar arbetslivet utanför ”murarna”. Tillverkningen sker på marknadsmässiga grunder och skall motsvara en arbetsvecka på 40 timmar (Amilon & Edstedt 1998). En speciell form av arbete har sedan länge erbjudits genom frigång, vilket innebär att den intagne sover på anstalten men arbetar på den ordinarie arbetsmarknaden mot avtalsenlig lön.

På grund av att många interner saknar grundläggande kompetens i att läsa, skriva och räkna ges möjligheterna till studier vid anstalterna. Studieverksamheten omfattar främst grundläggande vuxenutbildning, gymnasial vuxenutbildning, eftergymnasial utbildning och viss yrkesutbildning (www.kvv.se). Studier, liksom deltagande i programverksamhet, likställs med arbete när det gäller sysselsättningsplikt.

Programverksamhet - ett sätt att påverka

Behandlingsideologin som har sina rötter i den italienska så kallade skolan dominerade det kriminalpolitiska tänkandet i västvärlden i närmare hundra år. Med utgångspunkt att förklaringen till kriminalitet finns att söka i defekter hos lagöverträdaren eller i dennes omgivning inriktades åtgärderna inom kriminalvården på att ”bota” gärningsmannen. Intresset av en rättvis och strikt proportionalitet i straffmätningen fick vika för hänsynen till gärningsmannens personliga egenskaper och förhållanden (Amilon & Edstedt 1998).

Med tiden kom behandlingsideologin att utsättas för stark kritik. Bland annat hävdades att det inte fanns något effektivt sätt att ”behandla” individers kriminalitet, samt att ett alltför individuellt inriktat påföljdssystem gav en orättvis rättstillämpning. I stället förespråkades det synsätt som kom att kallas det nyklassiska. Äldre tankegångar om likhet och proportionalitet omarbetades med hänsyn till förändringarna i det moderna samhället. Intresset flyttades från brottslingen tillbaka till den brottsliga gärningen (BRÅ 1995) Behandlingsideologins tankar är emellertid viktiga i så motto att de utgör grunden till ett humanistiskt synsätt på

lagöverträdaren och på behandling som metod inom kriminalvården (Amilon & Edstedt 1998).

Diskussionen om ”behandling” har ofta lett till missförstånd på grund av termens betydelse i olika sammanhang. Inom kriminalvården gäller följande definition:

”Behandlingen är en medveten påverkan som syftar till att utveckla klientens praktiska och sociala färdigheter samt förmågan och viljan att leva ett laglydigt liv. I behandlingen finns inslag av både tvång och frivillighet.”

Kriminalvårdens verksamhetsinriktning 1990

I mötet med kriminella har förebyggande arbete, noggranna utredningar, matchning mellan individ och metod samt fokus på kriminellt relaterade områden visat sig betyda mest i arbete mot ett förändrat beteende. Insatser som innehåller kognitiva komponenter, det vill säga inriktar sig på att förändra attityder, värderingar och föreställningar har varit mycket framgångsrika. Det har också visat sig att vissa metoder helt bör undvikas, exempelvis sådana som bygger på bestraffning. Olämpligt är också att öka självförtroendet eller förbättra levnadsbetingelserna för den kriminelle utan att bearbeta asociala tankar och känslor. Att fokusera på vaga känslomässiga besvär som inte har samband med kriminalitet eller att öka sammanhållningen i kriminella grupper, att respektera asocialt tänkande eller att försöka få personen att bli ”en bättre människa” utan att det är kopplat till att upphöra med kriminella handlingar skall undvikas (Kriminalvårdsstyrelsen 1997a).

Under 1980- och 1990-talen utvecklades olika typer av påverkansprogram. Påverkansprogram inom kriminalvården definieras genom att de har tydliga mål, är strukturerade samt syftar till ökade kunskaper, insikter och/eller ändrat beteende hos individen. Programverksamheten kan delas in i fyra kategorier: brotts- och missbruksrelaterade program, arbete, utbildning samt annan strukturerad verksamhet. Många program har till syfte att förebygga fortsatt missbruk eller återfall i brott. Målet med missbruksrelaterade program är att göra klienten drogfri genom information, motivation och behandling. Brottsrelaterade program utgår från brottet och har målsättningen att skapa ökad insikt och förändrat beteende hos den kriminelle (www.kvvv.se). Genom programverksamhet skall återfall i brott eller missbruk förebyggas vilket i förlängningen leder till förbättrade möjligheter för den intagne på arbetsmarknaden och i samhället i stort (BRÅ-rapport 1998:6).

6 Frigivningsförberedelser

BRÅ-rapport 2000:20, Från anstalt till frihet, delrapport I - Inför muck, visar att intagna i många fall frigges till en oordnad social tillvaro med osäkra bostadsförhållanden, arbetslöshet och socialbidragstagande. Delrapportens slutsats är att stabilitet när det gäller främst bostad, sysselsättning och ekonomi minska risken för återfall i brott, varför behovet av ordentliga förberedelser inför frigivning är stort.

Behandlingsplan

Grundtanken i KvaL är att anstaltsvistelsen på ett tidigt stadium skall inriktas på åtgärder som förbereder den intagne för en tillvaro utanför anstalten. En effektiv frigivningsförberedelse bör ta fasta på social och ekonomisk etablering i samhället vilket syftar till att skapa långsiktiga förutsättningar för ett liv utan kriminalitet (Kriminalvårdsstyrelsen 1999). Planeringen av anstaltsvistelsen och tiden närmast efter villkorlig frigivning skall ske i samråd med kriminalvårdens olika instanser, den intagne och om möjligt dennes närstående. I slutet av anstaltsvistelsen rekommenderas att åtgärderna blir mer praktiskt inriktade. Kriminalvården skall förmedla kontakter med andra myndigheter och i de fall behov föreligger skall den intagne få hjälp att bygga upp ett fungerande nätverk (BRÅ-rapport 2000:20).

För att anstalten skall kunna arbeta med den intagne på bästa sätt under verkställigheten skall en behandlingsundersökning genomföras. Undersökningen syftar till att få fram uppgifter om den intagnes situation och behov. Utifrån undersökningen görs en behandlingsplan som tar upp särskilda vårdintressen och förslag till sysselsättning med hänsyn till resultaten från den risk- och behovsanalys som görs. Planen är öppen för revidering under anstaltstiden. Även risk- och behovsanalysen bör fortlöpande uppdateras. Om ett mål i behandlingsplanen inte kan uppnås under verkställigheten bör samverkan med andra myndigheter initieras i god tid före verkställighetens slut. Den intagne skall informeras om kriminalvårdens och andra myndigheters resurser och själv aktivt medverka i planering och genomförande (KVVFS 2001:3).

Frigivningsförberedelser och återfallsstatistiken

För intagna med en strafftid om högst två månader har återfallen ökat från 6 % till 21 % mellan 1994 och 1999. Samtidigt har gruppen korttidsdömda mer än halverats. Medellånga strafftider (6-24 månader) är generellt förenade med högre återfall än både långa och korta straff. Som väntat är det gruppen med tidigare erfarenheter av fängelse som visar flest återfall. Av de som frigavs 1994 hade 43 % tidigare fängelseerfarenhet. År 1999 var siffran 56 % (Kriminalvårdsstyrelsen 2002a). Detta har medfört en förändring i klientsammansättningen på anstalterna.

I Kriminalvårdens övergripande uppgift att arbeta för minskad brottslighet och ökad trygghet i samhället ligger att ge dem som dömts för brott en sådan behandling och påverkan att deras möjlighet att leva ett liv utan kriminalitet ökar (Gustavsson m.fl. 1999). Allt tyder på att de intagnas frigivningssituation har betydelse för återfallsstatistiken. Kriminalvårdsverkets rapport, Återfall och långtidsdömda (1999), visar att återfallsförbrytaren ofta har en oordnad frigivningssituation bakom sig. Ett flertal underökningar utförda av Kriminalvårdsstyrelsen visar att de som dömts för nya brott begått dessa relativt snart efter frigivningen. Dessa iakttagelser understryker behovet av stödjande och kontrollerande åtgärder i anslutning till och tiden närmast efter frigivning.

En långvarig kriminell karriär innebär troligen en kriminell umgängeskrets jämsides med låg utbildning, dålig ekonomi och instabila arbetsförhållanden. Detta måste tas med i beaktande vid utformandet av frigivningsförberedelserna (Gustavsson m.fl. 1999). I ovan nämnda undersökning spekulerades kring sambandet mellan en meningsfull sysselsättning vid frigivningen och risken för återfall i brott. Tesen är att tonvikten på innehållet under anstaltsvistelsen skall läggas på inläring av ett yrke eller ge arbetserfarenhet som är relevant vid frigivningen. Detsamma gäller utbildning under anstaltstiden.

Förutom arbete, utbildning och sociala kontakter finns det behov av social träning och missbruksbehandling i större utsträckning än vad som sker i dag. Brott- och missbruksrelaterade åtgärdsprogram har en given plats för att påverka attityder, beteenden och egenskaper som har samband med brottslighet. Trots detta visar undersökningen på att endast 44 % av de intagna deltagit i någon form av programverksamhet (Gustavsson m.fl. 1999).

7 Utslussningsmetoder

En intagen kan medges vistelse utanför anstalten genom frigång, § 34-placering, permission eller fritidsvistelse. Även villkorlig frigivning kan i viss mån räknas till utslussningsmetoderna. Utevistelserna föregås av en noggrann utredning, riskbedömning samt planering. Efter utevistelsen sker en uppföljning och utvärdering. Utevistelsen kan förenas med villkor om så krävs. Den tid som den intagne vistas utanför anstalten räknas normalt som verkställighetstid. Nedan följer en kort redovisning av de sex utslussningsmetoder som finns reglerade i lag. Om inte annat anges är informationen hämtad från de föreskrifter och allmänna råd som gäller för respektive institut.

Frigång

Enligt 16 § KvaL skall vid förberedande av frigivning särskilt eftersträvas att bereda den intagne lämpligt arbete eller annan försörjningsmöjlighet. Att en intagen medges frigång innebär att han kan arbeta samt delta i undervisning och behandling utanför anstalten under dagtid. Vid prövning av ansökan om frigång ser man särskilt till om den intagne behöver inskolning i arbetslivet eller om frigång kan antas underlätta hans möjlighet till försörjning efter frigivningen. Enligt förarbetena skall intagna med missbruksproblem särskilt uppmärksammas då de kan förväntas ha det största behovet av social anpassning och i högre grad än andra intagna saknar sysselsättning (prop. 1984/85:19).

I förarbetena framhålls vidare att frigång främst bör användas i rehabiliterande syfte och inte för att motverka anstaltsskador vilket innebär att en socialt anpassad intagen som kan återgå till förvärvslivet efter frigivningen endast i undantagsfall bör medges frigång (prop. 1997/98:95). Frigång för studier kan medges för intagna som saknar grundskolekompetens, men högskolestudier bör endast komma i fråga om de på ett avgörande sätt förbättrar den intagnes förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden.

Tidsperioden för frigång bedöms utifrån den intagnes behov samt individuella förutsättningar och bör medges under högst tre månader i anslutning till den villkorliga frigivningen. När det gäller unga lagöverträdare och långtidsdömda kan längre perioder komma i fråga. Aktiviteter som kan rymmas inom frigångsinstitutet utöver studier och inskolning i arbetslivet är utredning vid arbetsmarknadsinstitut, behandling i öppenvård, besök vid socialtjänsten för

samtal om missbruksproblem, studiebesök, gruppaktiviteter, studiecirkel m.m. om de ingår i den strukturerade programverksamheten vid anstalten.

Innan beslut om frigång meddelas görs en utredning. Frigångsutredningen skall innehålla en bedömning av samhällsskyddsfaktorer samt risk för rymning, ny brottslighet och drogmissbruk. Den intagnes behov av inskolning i arbetslivet och försörjningsmöjligheter efter frigivning samt behov av behandlingsåtgärder är viktiga inslag i bedömningen.

Frigång bör normalt avbrytas om den intagne under verkställigheten avviker, återfaller i ny brottslighet eller befattar sig med narkotika eller alkohol. Med misskötsamhet avses även brott mot meddelade villkor eller upprepade förseelser av annat slag som begåtts under eller i anslutning till frigång. Vid bedömning av konsekvenserna vid misskötsamhet bör man göra en noggrann avvägning mellan å ena sidan misskötsamheten och å andra sidan den intagnes behov av frigång och vilka följder ett återkallat beslut kan få i det enskilda fallet. Användandet av frigång som en möjlighet till utsluss från anstalt har sedan år 1997 minskat med drygt 14 % (Kriminalvårdsstyrelsen 2002a).

Permission

Vad som med intresse och ofta stor förvåning noteras av utländska besökare är den omfattning med vilken permissioner tillämpas i Sverige (Amilon & Edstedt 1998). De lagstadgade förutsättningarna för att medge permission har under åren ändrats från den ursprungliga lydelsen "fara för missbruk får anses uteslutet" till det något mindre krävande "såframt fara för missbruk ej anses föreligga". En ytterligare uppmjukning av villkoren följde i och med 1973 års lag om kriminalvård i anstalt, enligt vars förarbeten permission skall vara ett normalt inslag i behandlingen av den intagne och medges i den utsträckning "avsevärd fara för missbruk ej anses föreligga".

Permissionsinstitutet är ett viktig led i behandlingsarbetet och ett värdefullt sätt att hjälpa de intagna behålla kontakten med tillvaron utanför anstalten samtidigt som det motverkar de skadliga följderna av frihetsberövandet. De så kallade regelbundna korttidspermissionerna omfattar högst 72 timmar för en intagen med en återstående verkställighetstid på under två år och högst 48 timmar för en intagen med en återstående verkställighetstid på två år och mer.

Beroende på strafftidens längd och anstaltens typ gäller olika kvalifikationstider för beviljad permission. Syftet att ange minimitid för tidigaste permissionstillfälle är att skapa en viss förutsebarhet i systemet. Det är däremot ingen utfästelse om permission vid en viss tidpunkt. Normalpermission får inte påbörjas under de sista 14 dagarna av verkställigheten.

Permissioner måste alltid prövas efter lagstiftningens krav och det är viktigt med en väl genomtänkt permissionsplanering. Inför varje permission görs en riskbedömning utifrån arten och omfattningen av den intagnes aktuella och eventuella tidigare brottslighet, målsägande med utsatt ställning, strafftidens längd och/eller återstående tid till frigivning, misstanke om fortsatt brottslig verksamhet, den intagnes personliga förhållanden såsom missbruksproblem eller psykisk störning, utfall av tidigare och pågående verkställighet samt förhållandena under vilka den intagne kommer att tillbringa den eventuella permissionen.

Organiserad brottslighet, allvarliga våldsbrott under alkohol- eller narkotikapåverkan samt snabba och upprepade återfall i brott anses innebära en sådan påtaglig fara för fortsatt brottslig verksamhet eller avsevärd fara för missbruk att normalpermission vanligen nekas.

Särskild permission får beviljas för att en intagen skall kunna ombesörja angelägenheter som är av väsentlig betydelse och som inte kan ombesörjas under normalpermission eller på annat sätt. Särskild permission får inte omfatta längre tid än vad som är nödvändigt för att tillgodose syftet med permissionen. Särskild permission för frigivningsförberedelser är bara aktuell i nära anslutning till frigivningen och då främst vid öppna anstalter.

Antalet permissioner per år ökade i slutet av 1980-talet och till följd av bättre planerade permissionstillfällen sjönk antalet misskötta permissioner kraftigt (BRÅ-rapport 1998:6). Av de 17 452 normalpermissioner som beviljades år 2000 misskötes endast 1 % (www.kvv.se). Användningen av permissionsinstitutet har minskat med 30 % under den senaste femårsperioden i samband med omarbetade föreskrifter med syfte att minska det totala antalet utevistelser vid anstalterna (Kriminalvårdsstyrelsen 2002a).

Fritidsvistelse

Enligt 14 § KvaL ges möjlighet till fritidsverksamhet utanför anstalten. Svårigheterna att finna lämpliga former för sådana aktiviteter har visat sig vara stora och användningen av institutet har minskat successivt. Under den senaste femårsperioden har det skett en minskning med hela 82 %, vilket gör fritidsvistelse till den minst använda metoden för beviljad utevistelse (Kriminalvårdsstyrelsen 2002a).

Syftet med 14 § KvaL är att ge den intagne möjlighet att komma in i samhällets fritidsutbud och få nya sociala kontakter och färdigheter. I den mån paragrafens möjligheter alltjämt utnyttjas, har verksamheten kommit att inriktas mot gruppaktiviteter av friluft- och friskvårdskaraktär eller av individinriktat slag såsom deltagande i föreningsliv. Ett exempel utgör deltagande i AA-möten vid säranstalterna för rattfyllerister. Här har fritidsverksamhet enligt § 14 KvaL kommit att utgöra ett målinriktat inslag i behandlingsarbetet. I dag har emellertid säranstalterna för rattfyllerister få intagna då de flesta fullgör sin tid med elektronisk intensivövervakning. Detta kan vara en anledning till den markanta minskningen av användandet av fritidsvistelse som möjlighet för utevistelse (Amilon & Edtsedt 1998).

Fritidsvistelse får kombineras med de villkor som kan anses nödvändiga, till exempel att den intagne skall stå under tillsyn. Vistelse utanför anstalten får inte medges om det kan befaras att den intagne kommer att avvika, återfalla i brott samt missbruka alkohol eller narkotika.

Det är viktigt att det utvecklas ett så omfattande och varierat fritidsutbud som möjligt på anstalten för att på så sätt minska behovet av fritidsverksamhet utanför ”murarna”. Å andra sidan kan den omständigheten att den intagne deltar i viss fritidsverksamhet på anstalten ge anledning att ytterligare stödja den intagne genom att låta honom ägna sig åt samma eller motsvarande aktivitet utanför denna. Även ifråga om aktiviteter som inte kan bedrivas på anstalten bör ansträngningar göras för att få de intagna intresserade. Aktiviteterna bör vara sådana att de stimulerar till en fortsättning efter frigivningen. Intagna som redan har meningsfulla fritidsintressen skall uppmuntras att hålla dessa vid liv.

Medgivande till fritidsverksamhet utanför anstalten förutsätter en individuell prövning avseende den intagnes behov med iakttagande av kravet på att fritidsvistelsen skall vara ägnad att underlätta anpassningen i samhället. Utbudet av fritidsaktiviteter på anstalten och i vad mån den intagne ägnar sig åt dessa skall vägas in i bedömningen. Medges den intagne

normalpermission på egen hand skall hänsyn tas till möjligheten att under permissionen ägna sig åt fritidsintressen. Faktorer att ha med i bedömningen är även förekomst av programverksamhet på anstalten, i vilken omfattning och för vilka ändamål den intagne medges andra former av utevistelse, avstånd till närmaste tätort, personalresurser, klientsammansättning, årstid och så vidare.

Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt de intagna som har ett stort behov av social träning. Beträffande socialt etablerade intagna saknas normalt skäl att ur ren rehabiliteringsaspekt medge fritidsverksamhet utanför anstalten. I vissa fall kan emellertid även denna grupp komma ifråga, till exempel när det gäller att vidmakthålla ett starkt engagemang i en förening. Under tiden närmast före frigivningen är normalt behovet och nyttan av fritidsverksamhet utanför anstalten som störst. De utevistelser som kan komma ifråga bör därför koncentreras till slutskedet av verkställigheten.

Myndigheten bör sträva efter att i första hand välja sådana aktiviteter som förutsätter ett aktivt deltagande från den intagnes sida. Att närvara vid olika publika arrangemang, t.ex. en fotbollsmatch, bör normalt inte komma ifråga för andra intagna än de som är i uttalat behov av långsiktig social träning. Lämpliga aktiviteter är förenings- och mötesverksamhet, idrotts- och sportverksamhet, kursverksamhet och kulturell verksamhet. Normalt är de intagnas intresse av att se film väl tillgodosett genom TV. Skäl att medge fritidsvistelse utanför anstalten för biobesök torde därför bli aktuellt endast i undantagsfall. För vissa intagna kan det till exempel vara av värde att se en omtalad film som därefter blir föremål för diskussion mellan de intagna och personal. Under liknande förutsättningar kan det vara meningsfullt att se en teaterföreställning eller besöka ett museum. För vissa intagna kan det vara av värde att få erfarenhet av friluftsliv i vid bemärkelse. Sådan aktivitet bör inte medges andra intagna än de som på grund av social utslagning eller annat handikapp bedöms vara i stort behov av nya impulser.

§ 34-placering

Ett exempel på en värdefull behandlingsmöjlighet utgör § 34 KvaL, ett lagrum som främst vänder sig till missbrukare oavsett om problemet är narkotika eller alkohol. Enligt lagens förarbeten kan även andra grupper bli aktuella för placering. Sålunda förekom tidigare att

värnpliktiga fullgjorde sin militärtjänstgöring med en § 34-placering som grund, ett förhållande som numera knappast är praktisk möjligt. Tyvärr har paragrafen periodvis använts på ett sätt och i en utsträckning som inte varit helt lämpligt. Alltför ringa tilltro till kriminalvårdens egna möjligheter i kombination med alltför stor tillit till andra vårdgivares förutsättningar gav med tiden ett allt sämre resultat. En ökad insikt inom kriminalvården om de egna möjligheterna att bedriva ett konstruktivt påverkansarbete synes dock ha lett till en ändrad inriktning, kännetecknad av att § 34-institutet nu ses som ett komplement till kriminalvårdens egna insatser (Amilon & Edsedt 1998).

Av förarbetena framgår att en § 34-placering medges främst för att den intagne skall få möjlighet att undergå behandling mot sitt missbruk på behandlingshem, men också studier i skola med internatförläggning är möjlig (prop.1997/98:95). Behandling för brottsrelaterat beteende såsom våldsbänagenhet, kan också bli aktuellt. Beträffande vistelsens omfattning är det viktigt att hitta en lämplig balans mellan det individuella behovet och verkställighetens längd. En vistelse bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den återstående verkställigheten.

Planering för en eventuell placering enligt 34 § KvaL bör inledas i god tid innan frigivningen och kontinuerligt följas upp fram till dess placering skett. En utgångspunkt för att tillstyrka placering bör vara att det kan förutses att hela den planerade behandlingen fullföljs. En placeringsutredning med syftet att kartlägga den intagnes behov, motivation och förutsättningar kan initieras av den intagnes kontaktman i samförstånd med den intagne samt av frivård eller socialtjänst. Ett särskilt skäl att starta en utredning är att det i aktuell dom framgår att den dömde har ett vårdbehov som kan tillgodoses inom ramen för § 34 KvaL.

Vid val av vårdgivare är det viktigt att den intagnes behov av behandling motsvaras av det vårdinnehåll som den tilltänkte vårdgivaren kan erbjuda. Vårdgivaren bör även ha förutsättning att utföra den kontroll som kan komma att krävas i det enskilda fallet. Misskötsamhet som skall rapporteras till beslutsfattande nämnd är om den intagne avviker från placeringen, uppträder påverkad eller hotfullt, befattar sig med droger eller dopingmedel, bryter mot de regler eller villkor som gäller för vistelsen eller vägrar att delta i obligatoriska behandlingsinslag. Misstanke om ny kriminalitet skall rapporteras omgående.

Antalet placeringar i behandlingshem enligt § 34 KvaL har under de senaste fem åren minskat med dryga 23 % (Kriminalvårdsstyrelsen 2002a). För att stimulera användningen av § 34-placering blev det genom en lagändring år 1999 möjligt att i samband med placeringsbeslutet föreskriva fortsatt behandling för tiden efter den villkorlig frigivning (BRÅ-rapport 1998:6). Om det finns särskilda skäl kan det i samband med placeringsbeslutet meddelas föreskrift om att placeringen inte får avbrytas utan skall fullföljas även för tid efter villkorlig frigivning. Detta kan komma i fråga om den intagne vid tidigare tillfälle avbrutit behandling i förtid och detta befaras upprepas.

Villkorlig frigivning

Villkorlig frigivning innebär att den som tagits in på anstalt frigges innan hela strafftiden avtjänats. Reglerna om villkorlig frigivning har under en relativt kort tidsrymd varit föremål för ett flertal utredningar och ändringar. Villkorlig frigivning kan i dag komma i fråga tidigast när två tredjedelar av straffet avtjänats. Enligt § 11 KvaF ligger det på den lokala kriminalvårdsmyndigheten, det vill säga frivården, att förbereda den villkorliga frigivningen. Myndigheten skall vid behov samråda med arbetsförmedling, de sociala myndigheterna samt med organisationer och enskilda som kan underlätta den intagnes anpassning i samhället. Att frigivningen är villkorad innebär att den dömd under en prøvotid på ett år skall iakta skötsamhet och följa eventuella föreskrifter. Om den villkorliga frigivningen missköts kan den förklaras förverkad och den dömd tvingas återvända till anstalten (BRÅ-rapport 1998:6). Vid behov förordnas det om övervakning vid villkorlig frigivning. Behovsprövning skall ske i varje enskilt fall, men övervakning bör förordnas om det finns minsta risk för fortsatt brottslig verksamhet samt alltid efter fängelse på minst två år. Om det beslutas att den villkorligt frigivne skall stå under övervakning sker det under frivårdens försorg. Frivårdsmyndigheten skall genom tillsyn och förmedling av stöd och hjälp verka för att den villkorligt frigivne inte återfaller i brott och för hans anpassning i samhället (BRÅ-rapport 1998:6).

Huruvida klienten efter villkorlig frigivning skall stå under övervakning är ett beslut som fattas mot bakgrund av varje klients särskilda förhållanden. Verkställigheten av straffet i fängelse är således huvudinslaget, medan övervakningen efter den villkorliga frigivningen skall utgöra ett stöd för klienten och en kontroll av att han inte återfaller i brott. Den intagne förutsätts ha deltagit i lämpligt påverkansprogram efter behov under verkställigheten i anstalt

och det är frivårdens jobb att i övervakningsarbetet anknyta till tidigare program och motivationshöjande insatser som gjorts under tiden i anstalt och vidmakthålla eventuella eftervårdskontakter (Kriminalvårdsstyrelsen 1998).

Det anses att systemet med villkorlig frigivning är ett rimligt sätt att lösa problemet med hur övergång från vistelse i anstalt till ett liv i frihet skall vara ordnad. Möjligheten till övervakning sägs i lagstiftningen ge en önskvärd kontroll av de frigivna samtidigt som den är ett stöd för dem och gör det möjligt för dem att få hjälp, till exempel med att inte återfalla i missbruk eller med att ordna sina bostadsförhållanden (BRÅ-rapport 1998:6).

Utslussning med elektronisk övervakning - en försöksverksamhet

Att gå från anstalten ut i samhället är en krävande process. På regeringens uppdrag påbörjade kriminalvården den 1 oktober 2001 utslussning genom elektronisk övervakning, så kallad IÖVutsluss. Utslussning med IÖV ger den intagne möjlighet att vistas i hemmet under övervakning. För att kunna delta ska den intagne ha dömts till fängelse på minst två. Urvalet av deltagare i verksamheten innebär en noggrann bedömning av risken för misskötsamhet.

Av BRÅ-rapport 1994:4 framgår att erfarenheterna av systemet med elektronisk intensivövervakning vid verkställighet av fängelsestraff på upp till tre månader är goda. Verkställighetsformen har kommit att få en mycket hög trovärdighet och i dag används samma teknik i den treåriga försöksverksamheten. Vid utslussning med elektronisk övervakning kan samhällets resurser tas i anspråk på ett helt annat sätt än då frigivningsförberedande verksamhet måste ske inom anstalt. Verklighetsanknytningen samt den intagnes egna ansvar höjs och kontrollen är långt effektivare än vid en traditionell villkorlig frigivning. Fördelen framför frigång är att den intagne ges möjlighet till eget boende och därmed kan släppa den dagliga kontakten med anstalten (Kriminalvårdsstyrelsen 1999).

IÖVutsluss möjliggör för den intagne att tillbringa den sista tiden före villkorlig frigivning utanför anstalten för att ägna sig åt arbete eller annan form av sysselsättning samtidigt som han står under effektiv övervakning och får den hjälp och det stöd som frivården och andra myndigheter skall erbjuda. Verksamheten ger således stora möjligheter till social och personlig träning under kontrollerade former (prop. 2000/01:76).

Inom ramen för det nuvarande systemet med IÖV kan en dom på fängelse i upp till tre månader verkställas utanför anstalten genom elektronisk intensivövervakning. Som skäl för tidsbegränsningen anfördes bland annat att längre tider av övervakning skulle innebära en för stor påfrestning för den dömda samt att det skulle vara svårt att upprätthålla verkställighetsreglerna (prop. 1997/98:96). För att möjliggöra individuellt anpassade lösningar har tiden med IÖVutsluss emellertid förlängts till fyra månader räknat från dagen för villkorlig frigivning. Avgörande för den exakta längden är de personliga behoven och förutsättningarna i det enskilda fallet. Mindre än en månad torde dock bara bli aktuellt i undantagsfall (prop. 2000/01:76).

Vid bedömning av om IÖVutsluss skall medges måste särskild hänsyn tas till att det är fråga om personer som är dömda för allvarliga brott. Samhällsskyddsaspekterna måste tillmätas stor vikt och riskbedömningen är en viktig del av prövningen. IÖVutsluss bör inte komma i fråga om det kan befaras att den intagne kommer att avvika, återfalla i brott eller ägna sig åt missbruk (prop. 2000/01:76).

För att öppna dörrar i samhället skall den som genomgår IÖVutsluss ha sysselsättning i form av studier eller arbete. Tanken är att den utslussade själv skall ta ansvar för hyra och andra utgifter. För att underlätta anpassningen av den utslussade krävs ett nära samarbete med arbetsförmedling och sociala myndigheter. Vidare måste, för att intensivövervakning skall kunna genomföras, den intagne ha tillgång till bostad, telefon och elektricitet. Många långtidsdömda kan antas sakna dessa förutsättningar. Det fordras därför en aktiv och målinriktad insats från de intagna, lika väl som det krävs aktivt bistånd från kriminalvårdens sida och inte minst från socialtjänst, bostadsförmedling, arbetsförmedling med flera. Arbetet med att bygga upp dessa förutsättningar bör utgöra en del av de frigivningsförberedelser som skall pågå under hela verkställigheten (prop. 2000/01:76).

För att minska isolering skall den övervakade förutom tiden på arbete eller i skola ha möjlighet att vistas utanför hemmet för deltagande i till exempel föreningsverksamhet eller behandling. Alla aktiviteter utanför bostaden skall planeras och godkännas i förväg. Under utslussningen krävs absolut drog- och alkoholfrihet, vilket kontrolleras genom oanmälda hembesök under dygnets alla timmar. Vid misskötsamhet avbryts utslussningen och återstoden av straffet avtjänas på anstalt.

För att utslussningen ska bli lyckad är det viktigt att den planeras i god tid tillsammans med den intagne och att den intagne själv tar aktiv del i förberedelsearbetet. Under 2001 var det totalt 78 klienter i hela landet som var aktuella för IÖVutsluss (Kriminalvårdsstyrelsen 2002a). Kriminalvården räknar med att ungefär 200 intagna per år ska kunna ta del av den nya utslussningsmetoden. En utvärdering av verksamheten kommer att ske om tre år.

Kombination av utslussningsmetoder

En viktig fråga är om det skall vara möjligt att kombinera olika utslussningsmetoder. Eftersom det eftersträvas en individuellt anpassad lösning för att öka den intagnes möjligheter att leva ett liv utan kriminalitet bör kombinationer av utslussningsmetoder inte var uteslutna. De kombinationer som kan komma i fråga är frigång eller § 34-placering och IÖVutsluss (prop. 2000/01:76). Av § 34 3 st KvaL framgår dock att placering enligt paragrafen inte skall påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden. Syftet är att förhindra att en intagen tvingas fullfölja strafftiden på anstalt efter utevistelsen (prop. 1986/87:106). En motiverad intagen som själv önskar och bedöms ha förutsättningar att först genomgå behandling för sitt missbruk under en § 34-placering och därefter avsluta verkställigheten med IÖVutsluss bör kunna beviljas detta. Däremot torde inte det omvända bli aktuellt (prop. 2000/01:76).

Tre fallstudier

Dessa fallstudier baseras på tre män som alla avslutat sin anstaltsvistelse med IÖVutsluss. Alla har haft permission. Två av dem har även haft frigång. Ingen har haft fritidsvistelse. Bara en av dem har missbruk bakom sig. Alla tre hade ordnat boende före domen, och i två fall även arbete. De är alla positivt inställda till IÖV. Ingen har något positivt att säga om fängelse.

Kasper

”Kasper” är en man i övre medelåldern. Han är särbo och har två vuxna barn från ett tidigare äktenskap. Han är sjukpensionär sedan 80-talet. Som förstagångsförbrytare dömdes han till två års fängelse för ekonomisk brottslighet. Han har en historia av alkohol- och

tablettmissbruk. De fyra sista månaderna före villkorlig frigivning avtjänades med elektronisk intensivövervakning.

Om tiden på anstalten berättar "Kasper" att det var en stor omsättning på personal och kontakten med vårdarna var inte bra. "Kasper" minns att anstalten informerade om möjligheten till utslussning med IÖV och att hans kontaktman uppmanade honom att ansöka. Lämplighetsbedömningen som gjordes uppfattade han som snarast mekanisk. Beslutstiden var lång och det tog honom drygt sex månader att få utslussen beviljad. "Anstaltens makt är stor. För stor kanske?" frågar han sig.

"Kasper" hade eget boende och telefon sedan tidigare. Det enda han behövde ordna var sysselsättningen, vilket han själv ombesörjde från anstalten. "Kasper" håller med om att det var lättare att träffa vänner och familj under tiden han hade bojan, men han kände sig inte i form och utnyttjade därför inte möjligheten fullt ut. Under anstaltsvistelsen hade han tät kontakt med sårbon som ofta var på besök. För att visa på alla tider och scheman som måste skötas under utslussen tar "Kasper" fram ett par pärmar fulla med scheman från anstalt, frivård och skola. Han visar också på alla ansökningar han lämnat in för permission och de avslag han fått till svar. Om kontrollen och de oanmälda hembesöken säger han att det bara var att acceptera. "Man tar det för möjligheten att få vara ute", säger han, "man gör vad som helst för att komma därifrån." De tvingande momenten runt utslussen upplevde han som positiva. Han hade dubbla väckarklockor för att försäkra sig om att komma upp, "Man ville ju inte ringa frivården och behöva be om nådetid". Under de fyra månader han hade utsluss deltog han i en kurs i data. Utslussningsperioden anpassades till kursstart och kurslut.

På frågan om hans tidigare missbruk påverkade möjligheten att följa frivårdens restriktioner om total avhållsamhet säger han: "Jag gav mig sjutton på att det skulle gå, och klarade därför av det." Han berättar vidare att han påbörjat behandling för sitt tablettmissbruk men fick avbryta denna vid inställelse på anstalten och sedan fick avslag på ansökan att fortsätta behandlingen i kriminalvårdens försorg. Han beviljades inte heller permission för att ha möjlighet att genom öppenvården fullfölja behandlingen. "Dom vill att man går på behandling, men man får inte permission för att göra det. Jag fick gå på akupunktur i stället", berättar han, "det ansågs likvärdigt". Under utslussperioden återupptog han behandlingen men fortsatte även med akupunkturen. Han bekostade själv den psykolog han beviljades

permission att besöka under anstaltsvistelsen. Missbruket var avgörande för hans brottslighet, säger han, han förlorade omdömet. Nu äntligen är det över.

Installeringen gick smärtfritt. Han hämtades på anstalten, kvitterade ut, åkte hem med frivården och ”bojan” installerades. När det var dags att ta av den kom personal från frivården hem till honom och ombesörjde detta. ”Utsluss är en bra idé” tycker han. Han anpassade sig snabbt. Alternativet att gå tillbaka till anstalt var tillräckligt avskräckande för att inte missköta sig. Rutinerna fungerade bra och han har inte störts av att inte kunna använda telefonen hur som helst. De oanmälda hembesöken har inte varit något problem och han har lärt sig passa tider igen. Utslussen och relationen med frivården har fungerat mycket bra. Om tiden på anstalt säger han: ”Förvaring”.

Jesper

”Jesper” är en medelålders, gift hantverkare med två barn i förskoleåldern, dömd till 3 års fängelse för grovt vållande till annans död. Som hjälp att ta sig tillbaka har han haft permissioner, en månads frigång och fyra månaders IÖVutsluss. ”Jesper” är aldrig dömd tidigare. Han har ingen missbrukshistoria.

”Jesper” hade suttit inne 1,5 år innan han hörde talas om IÖVutsluss. Han läste först om det i tidningen och tog sedan upp det med sin kontaktman. Lite senare fick alla intagna broschyrer med information om de krav som ställdes samt ansökningshandlingar. Han lämnade in ansökan om frigång och IÖVutsluss samtidigt och beviljades båda. Han blev själv förvånad över hur fort hans ansökan gick igenom. Det underlättade mycket för honom att han fick beskedet så snabbt, säger han.

”Jesper” hade bra kontakt med vänner och familj redan innan utslussen påbörjades. Han fick besök varje söndag av arbetsgivare, familj, vänner och arbetskamrater. ”Alla i den närmaste omgivningen visste om det, det kommer fram förr eller senare ändå.” säger ”Jesper”.

”Jesper” hade sitt tidigare jobb kvar. Han har aldrig haft problem med att passa tider, utan har alltid varit noggrann med detta och klarade därför att sköta utslussens alla scheman bra. ”Det viktigaste är att få vara hemma. Hellre hemma än på kåken. Bojan ger möjlighet att leva ett normalare liv.” Han tillägger: ”Det är svårt att inte kunna hjälpa sin familj. De fyra månaderna med IÖVutsluss har gjort stor skillnad. Jag har kunnat jobba och försörja fru och barn. Barnen

mår också bättre.” ”Jesper” hade även permission under veckorna för att kunna arbeta för sin försörjning.

”Jesper” hade frigång när han bojades på. Han körde till jobbet som vanligt på morgonen. På lunchen körde han till anstalten och skrevs ut. Han körde sedan hem och träffade personalen från frivården där. Bojan installerades och det var klart. Avinstalleringen var enkel.

Jonathan

”Jonathan” är en ensamstående man i 30-års åldern. Han har under utslussen bott hemma hos sina föräldrar. Inget missbruk finns. Han har verkstadsutbildning i botten och en egen rörelse. Han dömdes för häleri till 2,5 års fängelse. Han har en gammal dom långt tillbaka i tiden, men han har inte suttit inne tidigare. ”Jonathan” hade frigång i 3 månader och boja 5 veckor.

”Jonathan” berättar att han ordnade möjligheten att delta i studieprogram utanför anstalten med hjälp av de arbetsförmedlare som kommer till anstalten med jämna mellanrum. ”Jag ville göra något vettigt av min tid” säger han. På anstalten hade han ingen möjlighet att studera. Han var för högutbildad helt enkelt - endast grundskolekompetens erbjöds. Hans egen firma låg i träda då han är småföretagare utan anställda. Under utslussen hade denna arbetsplats ändå inte kunnat utnyttjas eftersom det måste finnas en kontaktman tillgänglig.

”Jonathan” ville ha så lite kontakt som möjligt med de andra intagna vilket är en anledning till att han sökte IÖVutsluss och frigång. Han ansökte om båda vid samma tillfälle. Han planerade att börja med frigång för att sedan fortsätta med IÖV. Det tog lite lång tid att bli antagen bara tyckte han. De flesta lärarna på skolan har vetat om bojan, men ingen av eleverna. Anonymiteten har fungerat bra. Utslussen överhuvudtaget har fungerat bra tycker han. Han varnades av andra intagna för kontrollen men den tycker han inte har varit några problem. Att passa tider har han heller aldrig haft problem med tidigare.

”Jonathan” tycker bojan har hjälpt honom mycket. ”Det har varit mycket lättare att komma igen” säger han. Han har kunnat hålla kontakt med kompisarna som ofta kommit på besök.

”Fängelse bygger in hat. Det tar tid att komma ifrån det. Man blir förändrad.”

8 Ansvarsfördelning mellan myndigheter

”I bekämpandet av brottsligheten har rättsväsendets insatser stor betydelse, men en framgångsrik kriminalpolitik förutsätter engagemang inom andra samhällsområden. Samverkan mellan rättsväsendets myndigheter samt med andra som berörs av och kan påverka brottsligheten skall öka.”

Budgetprop. 1997

Kriminalvårdens externa samverkan regleras genom lagar, förordningar, budgetpropositioner och planeringsdirektiv från regeringen samt kriminalvårdsstyrelsens direktiv för verksamhetsplaneringen, föreskrifter och allmänna råd. Det övergripande målet för samverkan med andra myndigheter och organisationer är att optimalt tillvarata gemensamma resurser för att stärka de dömdas sociala situation och underlätta deras anpassning till samhället. Särskilda resurser som normalt skall tillhandahållas av andra myndigheter skall inte byggas upp inom kriminalvården, detta bland annat för att inte ytterligare markera de dömdas sociala isolering. Normaliseringsprincipen innebär att samhällets resurser också skall stå till buds för den som är aktuell inom kriminalvården (Kriminalvårdsstyrelsen, 1997b).

Det är kriminalvårdens uppgift att verka för att normaliseringsprincipen fungerar i praktiken. Detta kräver en väl utvecklad samverkan på alla nivåer med andra berörda samhällsorgan där syftet med samverkan är att öka förutsättningarna att nå kriminalvårdens målsättning minskat återfall i kriminalitet. Målet är att tydliggöra ansvar, undvika dubbelarbete och så långt möjligt undanröja formella och praktiska hinder i arbetet för att på klientnivå åstadkomma en effektivare kontroll, en intensivare påverkan och ett bättre stöd (Kriminalvårdsstyrelsen, 1997b).

Det är viktigt att kriminalvårdens ansvar när det gäller frigivning av de intagna är tydligt. Det finns annars en risk att alltför stora förhoppningar ställs till kriminalvårdens möjligheter att ordna bostad, arbete och så vidare. Normaliseringsprincipen innebär att det är de vanliga samhällsorganen som ansvarar för den intagnes behov av bostad, arbete och vård på samma sätt som för medborgare i allmänhet (prop. 2000/01:76).

Intagna i anstalt har samma rättigheter som andra medborgare och kriminalvården svarar normalt inte för uppgifter som annan huvudman ansvarar för. Kriminalvården skall under verkställigheten och inför frigivningen på ett aktivt sätt verka för att den intagnes behov identifieras och i möjligaste mån tillgodoses. Endast när det gäller förhållanden som hänger

samman med samhällsskyddet ligger det primära ansvaret för åtgärden på kriminalvården även efter frigivandet. I övrigt skall kriminalvården endast bidra till att utreda behovet samt förmedla stöd och hjälp. Andra myndigheter svarar sedan för att åtgärderna genomförs (prop. 2000/01:76).

Behov av myndighetssamarbete

Den verksamhet och behandling kriminalvården är huvudansvarig för skall avslutas inom påföljdens tidsram. Övriga behov av insatser skall enligt Kriminalvårdsstyrelsen (1997) förmedlas till annan huvudman. När den intagne skrivs ut är det i praktiken endast myndigheterna utanför kriminalvården som kan påverka och förebygga återfall i brott. För att möjligheterna till påverkan skall kunna tillvaratas på bästa sätt även efter frigivning krävs ett effektivt samarbete mellan kriminalvårdens myndigheter och övriga samhällsorgan. Det är viktigt att den utbildning och/eller behandling som påbörjats under tiden i anstalt fullföljs efter frigivandet och att den motivation som klienten har byggt upp tas tillvara (BRÅ-rapport 1998:6).

Socialtjänsten svarar för omsorg och service, upplysningar, stöd, vård samt ekonomisk hjälp och annat bistånd. En person som inte själv kan tillgodose sina behov skall enligt socialtjänstlagen få bistånd av socialtjänsten i vistelsekommunen. Denna regel gäller även när den behövande är intagen i anstalt, med den reservationen att det då är folkbokföringskommunen som är ansvarig kommun. Arbetsmarknadsverket och dess myndigheter skall rusta den enskilde för arbetsmarknaden. Denna målbeskrivning omfattar även intagen i anstalt. Arbetsmarknadsinstitutet har i landets större städer handläggare med särskild kompetens att ta sig an kriminalvårdens klienter. Det har dock dragits in på dessa tjänster under senare år (BRÅ-rapport 1998:6).

Kriminalvårdens arbete är till stor del ett socialt påverkansarbete som syftar till att förändra och utveckla mänskligt beteende (Kriminalvårdsstyrelsen 1997). Arbetet skiljer sig emellertid från bland annat socialtjänstens genom att det handlar om verkställighet av en påföljd samt att man i arbetet skall ta sikte på den dömdes kriminalitet. Vissa beståndsdelar i socialt arbete i allmänhet gäller emellertid även inom kriminalvården, nämligen att öka personers förmåga att

lösa problem och handskas med svårigheter samt att sätta personen i förbindelse med system som förser dem med resurser, tjänster och möjligheter att lösa problem (Pincus, 1980).

Ideologiskt skilda synsätt må alltjämt finnas mellan kriminalvården, som främst förbinds med tvång och kontroll, och andra - socialtjänsten och psykiatrin - där frivillighet och vård är honnörsord. Detta till trots har det under årens lopp etablerats flera särskilda program och projekt inom vilka kriminalvården tillsammans med andra huvudmän verkat för att möta enskilda klienters behov. Ett gott exempel på myndighetssamverkan över hävdvunna byråkratiska gränser utgör KrAmi-projektet (Kriminalvårdsklienter i arbetsmarknadsinstitut) som inleddes i Malmö 1980 med arbetsmarknadsinstitutet, arbetsförmedlingen, kriminalvården, socialförvaltningarna och fritidsförvaltningarna som ingående parter. Målsättningen med verksamheten är att yngre människor i åldern 18-30 år, som är föremål för kriminalvård, skall kunna fungera i samhället utan ny brottslighet och utan drogberoende genom att få stadigvarande arbete och möjlighet att ordna upp sin sociala situation. Den modell som KrAmi erbjuder bör kunna vidareutvecklas till andra målgrupper, så att behandlingsbehovet hos den enskilde klienten kan preciseras, ansvaret för åtgärderna fördelas och insatserna koordineras (Amilon & Edtsdt, 1998).

9 Sammanfattning och slutdiskussion

Skälet att förbättra frigivningsförberedelserna för landets intagna på kriminalvårdsanstalt är inte enbart för att göra vägen tillbaka lättare för en medmänniska. I brottsförebyggande syfte har vi alla ett intresse av att frigivna anpassas till samhället. Sydsvenska Dagbladet publicerade nyligen en artikel på ämnet brottslighet där kriminalpolitiken jämfördes vid en symbolhandling. "Inte ens 2 000 poliser till påverkar brottsligheten nämnvärt", var analysen.

Det behövs andra brottsförebyggande insatser än en utökad polisstyrka för att man skall komma till rätta med bland annat återfallsbrottsligheten i samhället. På fjärde plats bland de viktigaste valfrågorna inför det svenska riksdagsvalet 2002 ligger brottslighet (listan baseras på Sydsvenskans temo-undersökning från maj 2002). Under rubriken "Så vill partierna bekämpa brottsligheten i Sverige" ställdes bland annat frågan "Hur skall man förbättra åderanpassningen av fångar?" Överlag var man överens om behandlingsinsatser under tiden

på anstalt samt hjälp med arbete och bostad vid frigivning. Endast ett par partier nämner emellertid vikten av myndighetssamarbete avseende planering inför den kommande frigivningen. Intagen vid anstalt skall ses i ett helhetsperspektiv står det att läsa i förarbeten och KVVVS:s allmänna råd. Detta talar för ett intensifierat myndighetssamarbete kring situationen före, under och närmast efter frigivningen där den intagnes behov uppmärksammas och tillgodoses i möjligaste mån.

Helhetsperspektivet hänger även samman med normaliseringsprincipen vilken säger att samhällets resurser skall stå alla medborgare till buds. Detta är även viktigt ur ett annat perspektiv. Den som behandlas olikt alla andra sticker ut och blir därmed annorlunda. Tidigare i arbetet stod det att läsa om stämplingsteorin. Syftet med den stämplingsteoretiska skolan var att med studier av avvikande beteende, humanisera och normalisera avvikaren. Men effekten riskerar att bli den omvända, menar kriminologen Alexander Liazos. Risken är att termen avvikare förmedlar ett budskap om att de människor vi studerar är annorlunda. För att förhindra detta spelar helhetsperspektivet och normaliseringsprincipen en avgörande roll. Genom att inte begränsa insatserna till kriminalvården då det gäller frigivna interner, utan att kriminalvården samarbetar med övriga myndigheter och samhällsorgan undviker man brännmärkning av den frigivne. Risken är annars "En gång dömd, alltid dömd".

Dagens samarbete mellan kriminalvården och övriga myndigheter varierar från kommun till kommun, vilket till viss del beror på otydliga ansvarsområden och brist på en gemensam arbetsmodell. En grundläggande komponent i myndighetssamarbetet är skapandet av en gemensam grundsyn med klara ansvarsområden utan revirtänkande. Den som frigges från fängelse återvänder normalt till sin hemkommun. Kommunen har således ett direkt intresse av att den frigivne inte återfaller i brott och som man påpekar i BRÅ-rapport 1998:6 är det också kommunen som genom sin verksamhet inom socialtjänst och arbetsmarknadsinstitut har den största möjligheten att påverka den frigivnes situation i brottsförebyggande riktning.

Enligt ovan nämnda BRÅ-rapport saknas det dokumentation för flera delar av myndigheternas arbete med att förbereda frigivning av intagna i anstalt. Bilden av vilka åtgärder som sätts in och vilka resultat som uppnås är otydliga. Ofta följs inte frigivningen upp och effekterna av frigivningsförberedelserna kan därför inte avgöras. Först vid en uppföljning blir det möjligt att bedöma i vilken mån insatserna varit effektiva och riktade mot rätt grupp intagna. Intagna i anstalt, liksom övriga i samhället, har olika behov och befinner

sig i olika stadier i livet. I den helhetssyn som skall genomsyra arbetet med intagna på anstalt ligger att ta hela personen i beaktande med utgångspunkt i dennes speciella behov.

Inlåsning är ett starkt ingrepp i den personliga integriteten. I vissa fall är det dock det ända sätt varpå samhället kan visa sitt avståndstagande till en specifik handling, dels för att inte undergräva synen på rättssystemet, dels för att nå en balans mellan olika brottsrubriceringar. Desto viktigare är det att tillvarata tiden på anstalten och att i påverkansprocessen inom ramen för fängelsestraffet finna medel som stärker den intagnes motivation till förbättring och förändring för att utveckla klientens ansvarskänsla både gentemot sig själv och gentemot andra. Tydliga och realistiska mål med rehabiliteringsarbetet är viktigt både för den intagne och för myndigheternas handläggare, bland annat för att minska den misstro många intagna känner inför myndigheter och dess anställda. Risken för återfall i brott kan inte alltid undanröjas, men med en realistisk planering kan den minskas och fås att avse mindre allvarliga brott än tidigare. Det var länge sedan vi lämnade ett fängelsesystem uppbyggt efter principen förvaring. När man läser de tre fallstudierna om ”Kasper, Jesper och Jonathan” kan man emellertid inte låta bli att undra. I dag talas det vitt och brett om möjligheterna till utbildning på anstalterna. I folkhemmet sitter Svensson upprörd över att ”Jonathan” har möjlighet att slutföra sina högskolestudier under anstaltsvistelsen så att han, när han avtjänat sitt straff, kan söka ett arbete för att försörja sig för att på så sätt inte kosta samhället mer än han redan gjort. Jonathan visade sig dock vara för högt utbildad. På den anstalt han satt erbjöds endast studier på grundskolenivå. Medelvenssens fördomar är många och generaliseringen hög. Ett tecken på att kunskapen när det rör de intagna och deras levnadsförhållanden är låg och inte särskilt välgrundad. Men hur är det egentligen med möjligheten till utbildning och arbete på landets anstalter? Det lär vi aldrig få veta. Inte förrän vi själva sitter på ”fel sida murarna”.

De intagnas möjligheter att vistas utanför anstalten för att besöka myndigheter och organisationer, få vård och behandling samt upprätthålla kontakter med familj och vänner är av största vikt för att man effektivt skall kunna förbereda inför frigivningsdagen. Trots detta har användandet av utslussningsmöjligheterna från anstalterna minskat de senaste fem åren. I BRÅ-rapport 1998:6 uttalas att i de fall en intagen inte beviljas lämna anstalten är det av stor vikt att möten med myndigheter utanför kriminalvården tar plats innanför ”murarna”, något som möjliggörs genom ett utökad och intensifierat samarbete mellan kriminalvården och övriga myndigheter. Vad man förlorar här är dock den intagnes möte med omvärlden. Något

man inte kan simulera. Vem är farligast och troligast att återfalla i brott? En frigiven som inte vistats utanför "murarna" på ett par år och plötsligt på frigivningsdagen skall fungera ute i samhället igen, eller den som sakta slussats in i ett liv i frihet och tillsammans med berörda myndigheter kunnat bygga upp en bas att utgå från?

När det gäller möjligheterna att vistas utanför anstalt är permissionerna den inom kriminalvården mest tillämpade formen. Förutsättningarna för permission, hur ofta och under vilka omständigheter, kan diskuteras. Skall den vara en premiering för uttalad skötsamhet och därmed utgöra ett "lockbete" eller skall alla ha möjlighet till en kortare vistelse i vanlig miljö? Skall permission tillåtas från öppna anstalter? Klart är emellertid att ingenting i högre utsträckning bidragit till att göra ett fängesliv mindre artificiellt än permissionerna. Det finns anledning att fastslå att permissionsinstitutet är ett viktigt inslag i de intagnas behandling och i en human kriminalvård (Amilon & Edstedt 1998).

"Bättre livsvillkor för den dömda och lägre kostnader för samhället, men också en risk att kontrollsamhället utökas." Så gick diskussionen när fotbojan infördes för snart fem år sedan. Nu har en ny grupp kriminella fått möjlighet att övervakas elektroniskt - de långtidsdömda. Som första land i Europa införde Sverige i mitten av 1990-talet fotbojan som alternativ till korta fängelsestraff. I oktober förra året fick gruppen långtidsdömda möjlighet att ansöka om avtjänande av de fyra sista månaderna före villkorlig frigivning med IÖVutsluss. Åtgärden har dock inte samma breda politiska stöd som intensivövervakning av korttidsdömda (1-3 månader) och anses av kritikerna urholka straffet för tyngre belastade kriminella. Det finns också farhågor om att urvalsprocessen kan göra att de intagna som har störst behov av IÖVutsluss kommer att ha sämst möjligheter att få den beviljad. Behöver de som redan har bostad, arbete och en ordnad situation den extra hjälp IÖVutsluss innebär?, frågar man sig med all rätt i förarbetena (prop. 2000/01:76).

Meningarna om "bojan" som utslussningsmetod går isär. Justitieminister Thomas Bodström, som ligger bakom reformen säger: "Ingen människa blir bättre av att sitta i fängelse. I dag återfaller ungefär sex av tio som varit inlåsta och vår viktigaste uppgift just nu är att få ner det talet. Vi måste försöka hitta nya sätt att rehabilitera den som begått brott" (metro 02.02.13). Alternativa former för utslussning bör bygga på de erfarenheter som finns beträffande anstaltens begränsningar och möjligheter. Idealiskt sett bör frigivningsförberedelserna för en successiv övergång från anstalt till ett liv i frihet fortsätta utanför "murarna" och pågå till

dess den frigivne har landat i samhället. Avbryts åtgärderna för tidigt är risken stor att de resultat som uppnåtts vid frigivandet snart går förlorade. Ett system som förespråkas i förarbetena (prop. 2000/01:76) och skulle kunna möjliggöra detta är så kallade halvvägshus, där de intagna bor under slutskedet av verkställigheten. Halvvägshus innebär en större frihet och i princip självhushåll för de intagna. Viss verksamhet med denna inriktning finns i dag inom ramen för § 34 KvaL, men bör kunna utvecklas vidare.

Ytterst få tycks bli bättre av att sitta i fängelse. Ansvar för den egna personen och situationen kommer i bakgrunden, liksom ansvaret gentemot samhället i stort. Ett långt fängelsestraff medför risk att den intagne passiviseras och utvecklar ett beroende gentemot anstaltspersonalen och en oförmåga att fatta egna och självständiga beslut. Möjligheterna för den intagne att under anstaltstiden upprätthålla eller etablera sociala kontakter i samhället är starkt beskurna. Inte sällan är anstalten belägen långt från den intagnes hemort. Å andra sidan begår den som sitter i fängelse inga brott ute i samhället. Myntet har alltid två sidor. Frågan är vilken sida som värderas högst, eller snarare, vilken som prioriteras och ur vilket perspektiv. De samhällsekonomiska perspektiven, de humana värdena eller säkerhetsaspekten för att nämna några.

Antalet intagna som dömts till fyra års fängelse eller mer är i dag två till tre gånger högre än vid mitten av 1980-talet. Riskerna för långtidsdömda att institutionaliseras är stor vilket ställer höga krav på utslussningsmetoder för denna klientgrupp. Genom att skapa en ny typ av anstaltsform med mindre enheter och låg personalbemanning kan kriminalvården ge den intagne ett större ansvar under kontrollerade former. Inom svensk kriminalvård har detta arbetssätt prövats genom att de intagna själva fått ansvara för tvätt, städning och mathållning. Erfarenheterna från försöken är förhållandevis goda. De nya utslussningsenheter man diskuterar bör präglas av utåtriktad verksamhet. De intagna skall innan placering i boendet ha använt sig av de studiemöjligheter, påverkansprogram och arbetsträning som erbjuds på anstalten. På utslussningsenheten skall den intagne ges möjligheter att fördjupa dessa sina kunskaper. Nätverksarbetet bör intensifieras i syfte att skapa eller upprätthålla sociala kontakter i samhället med anhöriga, arbetsplatser och skola. Trots en generellt sett öppnare miljö måste den intagne kontrolleras noggrant, inte minst mot bakgrund av de brott som ligger till grund för längre fängelsestraff. Varken utbildningsresurser eller traditionell sysselsättning skall byggas upp inom en utslussningsenhet utan enheten skall så långt möjligt utnyttja samhällets resurser i enlighet med normaliseringsprincipen (Kriminalvårdsstyrelsen 1999).

Den i arbetet redovisade undersökningen utförd av Kriminalvårdsverket omfattade alla anstaltsklienter där övervakningen upphörde eller där klienterna frigavs under oktober månad år 1997. I BRÅ-rapport 1998:6, Frigivning från fängelse, jämförs resultatet med levnadsförhållandena för landets frivårdsklienter. Till frivården hör de klienter som är föremål för kriminalvård utanför anstalt, således bland annat villkorligt frigivna samt klienter föremål för IÖVutsluss. De frigivna anstaltsklienterna och frivårdsklienterna hör i stort sett till samma åldersgrupp, 34-44 år. De frigivna anstaltsklienterna är relativt ofta ensamstående. Andelen ensamstående samt sammanboende med barn är något högre för frivårdsklienterna än för anstaltsklienterna. Det vanligaste brottet bland de intagna är stöld eller häleri, följt av våldsbrott och narkotikabrott. Bland frivårdsklienterna är rattfylleri det vanligaste brottet, följt av stöld eller häleri och våldsbrott. Arbetslöshet, liksom pension eller sjukbidrag, är dubbelt så vanligt bland anstaltsklienterna som bland frivårdsklienterna. Endast en femtedel av anstaltsklienterna har arbete vid frigivningen. Nästan hälften är arbetslösa och en femtedel har pension eller sjukbidrag. Andelen bostadslösa bland anstaltsklienterna är hög jämfört med frivårdsklienterna och var femte anstaltsklienten är vid frigivandet bostadslös.

Det var vanligt att anstaltsklienterna inte tyckte det skett några förändringar i den sociala situationen under tiden på anstalt. I den utsträckning situationen hade förändrats var det främst till det sämre och det var då försörjningssituationen och arbetsmöjligheterna som påverkats. Det finns här ett klart samband mellan den utdömda strafftidens längd. Alkoholproblem är vanligare bland frivårdsklienterna än bland anstaltsklienterna. För narkotika gäller det omvända. En stor andel, både bland anstalts- och frivårdsklienterna, menar att deras problem med alkohol och narkotika minskat under tiden i kriminalvård. Enligt klienterna har sällan deras fysiska och psykiska hälsa påverkats och de uppfattar i allmänhet sin hälsa som god vid frigivningen. Anstaltsklienterna uppger något oftare än frivårdsklienterna att de har en mycket dålig hälsa. Klienterna uppger i allmänhet att de vid tiden för frigivningen hade en god kontakt både med familj och vänner. Tendensen är dock att kontakterna med vännerna försämrats i större omfattning bland anstaltsklienterna samt att dessa oftare har en dålig relation till familjen.

Jämförelsen är intressant och man kan se flera tydliga trender. Frivårdsklienternas försörjningssituation är generellt sett bättre och de har en solidare grund att stå på både vad gäller familj och vänner, något som är av största vikt inför frigivandet och underlättar integreringen av den dömda. Denna bild bekräftas av de utförda intervjuerna presenterade

tidigare i detta arbete. I sökandet efter nya anstaltsformer och ställningstagandet till öppen eller sluten kriminalvård är dessa iakttagelser viktiga.

Inställningarna till hur aktivt vi skall diskutera och penetrera klienternas brott har ändrats över tiden. Under 70-talet hävdades att samtal om brottet var stigmatiserande och snudd på kränkning av den personliga integriteten. Här kan en parallell dras till samhällsteoretikern Frank Tannenbaum som betonar omgivningens reaktioner för skapandet av avvikaren. Tannenbaum menar att samhällets definition av brottslingen som ond i slutänden leder till att den utpekade övertar denna definition av sig själv och drivs allt längre bort från samhället och rakt i famnen på avvikargänget med dess värderingar och normer. Tannenbaum menar att lösningen ligger i att undvika dramatisering av ondskan, ”det som inte nämns, finns inte”. I dag inser man att om klienten skall ha en chans i framtiden måste vi se till omständigheterna kring brottet, den kriminellas inställning till händelsen samt kriminalitetens funktion för individen (Amilon & Edstedt 1998). Enda sättet att få reda på detta är att öppet prata om det inträffade. Här fyller kriminalvårdens personal en viktig funktion.

Sanningen är att det inte finns någon dunderkur mot kriminalitet i form av mediciner, psykologisk behandling eller social träning. Kriminalvårdens ansvar när det gäller samhällsskyddet ger inte mycket utrymme för variation i arbetsform och -sätt. När det gäller att tillgodose rehabiliteringen har emellertid många olika projekt och former prövats genom åren. I bästa fall kan man uppnå hyggliga resultat på små och speciella grupper av lagöverträdare som själva känner sig motiverade att bryta med sina tidigare liv. I budgetpropositionerna har alltsedan slutet av 80-talet påtalats vikten av att man inom kriminalvården arbetar med att utveckla särskilda påverkansprogram, särskilt de med brottsrelaterat innehåll (Amilon & Edstedt 1998).

I dagens samhälle har kriminalpolitiken ett mycket smalt manövreringsutrymme. Den kämpar mot politiska och ekonomiska krafter och dess synpunkter får ofta ge vika för andra och starkare intressen. Det kriminalpolitiska arbetet kräver envishet och eftertänksamhet. En idealisk kriminalpolitik syftar till att förebygga brott genom att avlägsna brottslighetens grundläggande orsaker. Exempel på sådana åtgärder är tyvärr få. En stor del av arbetet inom den straffrättsliga kontrollapparaten sätts in för att utreda redan begångna brott utan större framgång att ställa till rätta inför framtiden. Uppklaringsciffrorna är låga, återfallssiffrorna höga. År 2000 var uppklaringsciffrorna 26 % enligt en utredning från Brottsförebyggande

Rådet (rapport 2001:10). De låga siffrorna anses bero på minskade resurser inom polisväsendet. Detta är en analys som ger något konkret att ta på och därför lätt ses som lösningen på problemet. Vad som lätt glöms bort är att bra påverkansprogram, koordinerade frigivningsförberedelser och lämpliga utslussningsmetoder alla utgör en viktig del av arbetet i att integrera anstaltsklienterna i samhället och hjälper till att avlägsna orsakerna till återfallsbrottligheten. Närmar vi oss problemet denna väg har vi börjat i rätt ände.

Källor

Offentligt tryck

Prop. 1984/85:19 *Om en samordnad och intensifierad narkotikapolitik.*

Prop. 1986/87:106 *Om ändringar i brottsbalken m.m.*

Prop. 1997/98:95 *Ändringar i kriminalvårdslagstiftningen m.m.*

Prop 2000/01:76 *Från anstalt till frihet*

Ds 1996:59 *Allas vårt ansvar: ett nationellt brottsförebyggande program.*

Ds 2000:37 *Från anstalt till frihet.*

SOU 1995:91 *Ett reformerat straffsystem, del 1-3.*

KVVFS 2000:1 *Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om frigång.*

KVVFS 2000:2 *Allmänna råd om utevistelse enligt 14 § andra stycket lagen om kriminalvård i anstalt.*

KVVFS 2000:5 *Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om placering enligt 34 § lagen om kriminalvård i anstalt.*

KVVFS 2001:3 *Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om planering av kriminalvårdspåföljder m.m.*

KVVFS 2001:4 *Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om verkställighet utanför anstalt genom intensivövervakning med elektronisk kontroll.*

KVVFS 2002:2 *Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om permissioner.*

Litteratur

Amilon, Clas och Edstedt, Eva (1998) *Kriminalvård - insikter och utblickar.* Stockholm: Nordstedts Juridik AB

BRÅ, Brottsförebyggande rådet (1995) *Brottslighet och kriminalpolitik.* Stockholm: BRÅ, Information och förlag

BRÅ-rapport 1998:6 *Frigivning från fängelse.*

BRÅ-rapport 1999:4 *Intensivövervakning med elektronisk kontroll, utvärdering av 1997 och 1998 års riksomfattande försöksverksamhet.*

BRÅ-rapport 2000:20 *Från anstalt till ett liv i frihet. Delrapport I - Inför muck.*

BRÅ-rapport 2001:10 *Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000.*

Franck, Hans Göran (1989) *Kriminalitet och frihet.* Borås: Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB

Gustavsson, Jan och Rehme, Camilla (1999), *Återfall och långtidsdömda*, Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen

Hilte, Mats (1996), *Avvikande beteende - en sociologisk introduktion*. Lund: Studentlitteratur

Kriminalvårdsstyrelsen (1997a) *Arbetsmetoder i frivårde..* Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen reprocentral

Kriminalvårdsstyrelsen (1997b) *Frivårdens externa samverkan*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsens reprocentral

Kriminalvårdsstyrelsen (1998) *Basnivå i frivården*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsens reprocentral

Kriminalvårdsstyrelsen (1999) *Med sikte på framtiden. En debattskrift om framtidens kriminalvård*. Norrköping: Sjöfartsverkets tryckeri

Kriminalvårdsstyrelsen (2000) *Svar direkt. Om svensk kriminalvård*. Norrköping

Kriminalvårdsstyrelsen (2002a) *Kriminalvårdens officiella statistik 2001 (KOS)*. Ödeshög: AB Danagårds grafiska

Kriminalvårdsstyrelsen (2002b) *Kriminalvårdsstyrelsen strategiska verksamhetsberättelse*. Norrköping

Kriminalvårdsstyrelsens rapport 2000, *Frigivningsförberedelser: problemställningar, genomfört utvecklingsarbete och förslag för framtiden om frigivning från anstalt*. Norrköping

Nilsson, Anders och Tham, Henrik (1999) Kriminalvårdsstyrelsens rapport 1999, *Fångars levnadsförhållanden*. Norrköping: Reprocentralen Kriminalvårdsstyrelsen

Pincus, Allen (1980) *Praktiskt socialt arbete: grundbok för socialarbetare*. Stockholm: W&W

Rudstedt, Staffan (1994) *I fängelset. Den svenska fångvårdens historia*. Kristianstad: Tidens förlag

Övriga källor

Kriminalvårdens hemsida <http://www.kvv.se> 2002.06.24

Svensson, Marie (2002) "Fotbojan framgång i alla läger" *Metro*, 2002.02.13

Palmkvist, Joakim "Fler poliser, men lika många brott" *Sydsvenska Dagbladet* 2002.07.27

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuformulär

Bilaga 1

Intervjuformulär

1 Personlig bakgrund och social situation

Ålder

Familjesituation

Utbildning

2 Brottet

Strafftid

Förstagångsförbrytare/återfallsförbrytare

3 IÖVutsluss

Information från anstalten

Ansökan

Hur lång tid med utsluss?

Hur upplevdes kontrollerna?

Arbetsituationen

Installationen

4 Har IÖVutsluss underlättat för dig?

5 Berättade du för din omgivning?

6 Har du haft någon annan form av insats för lättare utsluss?